

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ПАРАДИГМА ПІЗНАННЯ: ГУМАНІТАРНІ
ПИТАННЯ
№ 3(3), 2014
ЗАСНОВАНО У 2014 РОЦІ
ВИХІД З ДРУКУ: ВІСІМ РАЗІВ НА РІК
Засновники**

**THE SCIENTIFIC JOURNAL
PARADIGM OF KNOWLEDGE:
HUMANITARIAN ISSUES
№ 3(3), 2014
WAS FOUNDED IN 2014
IT IS ISSUED EIGHT TIMES A YEAR
Founder**

Центр міжнародного наукового
співробітництва «ТК Меганом» (м. Київ)

Center for International Scientific
Cooperation "TK Meganom"

кафедра філософських та соціальних наук
Чернівецького торговельно-економічного
інституту Київського Національного
торговельно-економічного університету

Department of Philosophy and Social
Sciences Chernivtsi Trade and
Economics Institute Kyiv National
Trade and Economic University

кафедра суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного
університету

Department of social and political
sciences, Vinnytsia National
Technical University

Інститут наукового прогнозування
(м. Київ)
Інститут реклами (м. Київ)

Institute of Scientific Forecasting
(Kyiv)
Universities' Institute of Advertising
(Kyiv)

Кримський інститут економіки та
господарського права (Севастопольська
філія)
Громадська організація "Асоціація
"Аналітикум" (м. Вінниця)

Crimean Institute of Economics and
Commercial Law (Sevastopol branch)
NGO "Association "Analitikum"
(Vinnytsia)

Міжнародне товариство прав людини
(Українська секція)
Українське товариство російської
культури "Русь"

International Society for Human
Rights (Ukrainian section)
Ukrainian Society of Russian Culture
"Rus"

Журнал включено до
наукометричної бази

даних «Російський індекс наукового
цитування» («РІНЦ SCIENCE INDEX»)
Ліцензійний договір № 260-04/2014
від 28.04.2014

Registered by «РІНЦ
SCIENCE INDEX»

Registration Certificate № 260-
04/2014
dated 28.04.2014

Електронна версія журналу
[http://www.naukajournal.org/index.php/
Paradigm/](http://www.naukajournal.org/index.php/Paradigm/)

The electronic version
[http://www.naukajournal.org/
index.php/Paradigm/](http://www.naukajournal.org/index.php/Paradigm/)

Редакційна колегія:

Ореховський Вадим Оолегович, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету; Головний редактор;

Чікарькова Марія Юріївна, доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Корнієнко Валерій Олександрович, доктор політичних наук, професор, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації "Аналітикум ", завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;

Денисюк Світлана Георгіївна, доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;

Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;

Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;

Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;

Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;

Дулин Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково- дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;

Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім. В. Стефаника;

Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;

Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;

Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;

Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, директор Інституту наукового прогнозування, академік МАБЕТ;

Юрій Михайло Федорович, доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Безаров Олександр Троянович, кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Докаш Оксана Юріївна, кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Бикова Т. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова;

Бадалов Олег Павлович, кандидат мистецтвознавства, Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв;

Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань
Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

РІНЦ SCIENCE INDEX

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

DIRECTORY OF RESEARCH JOURNALS INDEXING

POLISH SCHOLARLY BIBLIOGRAPHY

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

УДК 32.019:31

МЕНТАЛІТЕТ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ ГРОМАДЯНАМИ

кандидат політичних наук, Карнаух А. А., Денисюк А. В.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна,
Київ

Розглядається менталітет як основа взаємодії між громадянами і політиками. Менталітет аналізується через вплив на сприйняття політичних процесів, кризових явищ, політичної інформації. Виокремлюються характерні риси менталітету українців. Характеризуються чинники трансформації політичного менталітету та його особливості, які визначають політичний вибір та поведінку громадян України. Актуалізується увага на ролі політичних технологій, які є ефективними у процесі прийняття рішень. Стверджується, що менталітет є досить стабільним, що негативно відображається на сучасній суспільно-політичній ситуації в державі. Робиться висновок, що на позитивні зміни в менталітеті українців можуть вплинути інформаційний обмін з розвинутими суспільствами та якісна освіта.

Ключові слова: ментальність, менталітет, політичний менталітет, політичне рішення, політичні технології, маніпуляція.

Карнаух А. А., Денисюк А. В. Менталитет как детерминанта принятия политических решений гражданами/ Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Украина, Киев

Рассматривается менталитет как основа взаимодействия между гражданами и политиками. Менталитет анализируется через влияние на

восприятие политических процессов, кризисных явлений, политической информации. Выделяются характерные черты менталитета украинцев. Характеризуются факторы трансформации политического менталитета и его особенности, которые определяют политический выбор и поведение граждан Украины. Актуализируется внимание на роли политических технологий, которые являются эффективными в процессе принятия решений. Утверждается, что менталитет является достаточно стабильным, что негативно отражается на современной общественно-политической ситуации в государстве. Делается вывод, что на позитивные изменения в менталитете украинцев могут влиять информационный обмен с развитыми обществами и качественное образование.

Ключевые слова: ментальность, менталитет, политический менталитет, политическое решение, политические технологии, манипуляция.

Karnauh A. A., Denysyuk A. V. Mentality is determinant adoption the political decisions of citizens / National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine, Kiev

Mentality is considered as the basis of interaction between citizens and politicians. The mentality is analyzed by influencing the perception of political processes, crises, political information. Distinguished features of Ukrainian mentality. Characterized factors transforming political mentality and its features that define political choices and behavior of citizens of Ukraine. Actualized attention to the role of political technologies that are effective in decision-making. It is alleged that mentality is quite stable, negative impact on the contemporary socio-political situation in the country. It's concluded that the positive changes in the Ukrainian mentality may affect information exchange with developed societies and quality education.

Key words: mentality, mentality, political mentality, political decisions, political technologies, manipulation.

Вступ. Прийняття політично важливих рішень громадянами є досить складним процесом і визначається багатьма чинниками. По-перше, політичні рішення — це й вибір певної політичної сили, й участь у прийнятті вагомих політичних рішень через суспільні діалоги, обговорення, й участь/неучасть у страйках, мітингах, революціях тощо.

По-друге, прийняття політичних рішень визначають як об'єктивні умови (наявні економічні, соціальні, економічні проблеми), так і суб'єктивне сприйняття політичних процесів. Якщо розглядати саме суб'єктивність цього процесу, то важливим чинником тут виступає менталітет, який є фактично рівнем індивідуальної та колективної свідомості, що визначає специфіку реакції на феномени оточуючого світу.

Українське суспільство тривалий період часу знаходиться в стані кризи, переживає воєнний конфлікт, приймає участь у виборах та інше, але покращення політико-економічної ситуації доти не відбувається, що можна пояснити, зокрема, особливостями менталітету як детермінанти ставлення людей до політичної системи. Тому актуальним видається аналіз сутності та особливостей менталітету як чинника прийняття політичних рішень громадянами та формування їх певної політичної поведінки.

Наукові розвідки щодо менталітету та ментальності є досить різноплановими і здійснюються в рамках різних наукових напрямів. Аналіз останніх публікацій свідчить про те, що багато авторів у своїх дослідженнях розкривають сутність феномену «менталітет» крізь призму таких понять, як національна ментальність, національний характер, «душа народу» тощо [1]. Свої праці їм присвятили українські дослідники: В. Антонович, Ф. Вовк, М. Грушевський, О. Кульчицький, Г. Смітюх, В. Стрілецький, Д. Чижевський, які характеризували основні риси, які характеризують українську ментальність та вишукували засоби для її аналізу.

Питання екзистенційно-індивідуалістичних рис ментальності українців досить широко досліджується в працях О. Бабкіної, І. Варзара, Т. Воропаєвої,

М. Головатого, І. Грабовської, О. Гриценка, П. Кононенка, І. Кресіної, С. Кримського, М. Михальченка, Ю. Шайгородського та ін.

Політичні події 2013-2014 рр., зокрема, Майдан, анексія Криму, воєнні події на сході України вплинули певним чином на політичну свідомість громадян, їх політичну поведінку та вибір, що потребують аналізу з точки зору особливостей менталітету та його ролі у прийнятті рішень громадянами. Актуальність теми і аналіз літературних джерел визначили мету дослідження: вивчення особливостей менталітету як чинника прийняття політично важливих рішень громадянами України.

Почнемо з того, що найчастіше під поняттям «менталітет» розуміють сукупність установок індивіда, соціальної групи або народу діяти, мислити, відчувати і сприймати світ певним чином. Це поняття характеризує глибинні риси свідомості й поведінки, воно в концентрованому вигляді відбиває єдність форм раціонального, свідомого і несвідомого (культурних кодів, емоцій тощо). На рівні ментальності «перетинаються» природні й культурні, раціональні та емоційні, свідомі та несвідомі компоненти [1].

В процесі сприйняття політично важливої інформації та прийняття відповідних рішень громадянами феномен менталітету проявляється як на колективному рівні через систему норм, цінностей, суспільні настрої, характер людських взаємин, так й на індивідуальному – через специфічні способи сприйняття дійсності та характерні особливості способу мислення. Про ментальність йдеться, коли мається на увазі, що представники певного суспільства мають спільність у своїх світоглядах та поведінці [2, с. 110].

Слушно зазначає І. Грабовська, що поняття «mentality» є й «умонастроєм», й «колективним уявленням», «психологією» і «складом розуму» [3, с. 61]. Одне з найкращих, на нашу думку, визначень поняття таке: «ментальність» є способом мислення, складом душі, характеристикою сприйняття і тлумачення світу в системі духовного життя народу, соціальних

суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами [4, с. 369-370].

В наявному дослідженні поняття «ментальність» і «менталітет» виступають синонімами, під якими мається на увазі комплекс всіх елементів душі народу, як психічної подібності людей, що породжує об'єктивний «автоматизм» інтелектуального і духовного життя, що позначається на сприйнятті інформації, прийнятті рішень, взаємодії між громадянами і певними політичними силами. Слід зазначити, що кожна етнокультура має власний «ментальний інструментарій» — мову, міфи, вірування, звичаї, мистецтво, мораль [5], що багато в чому й визначає специфіку політичного вибору.

Отже, ментальність є сукупністю образів, уявлень і установок, інтегрованих в цілісну систему світобачення, що цементує єдність культурної традиції етносу, яка визначає своєрідні «правила взаємодії», які зумовлюють активність і найбільш доцільний в певних соціально-політичних умовах тип політичної поведінки.

Тут постає актуальне питання: чи змінюється менталітет і які чинники здатні його змінити та ефективно вплинути на прийняття рішень? Сьогодні в умовах глобалізації, активного культурного обміну та обміну політичним досвідом між суспільствами відбувається й трансформація менталітету, але дуже повільно. Тому він вважається досить стійкою структурою, але здатною до змін.

Стосовно прийняття політичних рішень, то сучасна потужна інформатизація суспільства, висока зайнятість населення, коли практично немає безпосередніх контактів громадян із політиками або їхніми представниками (опосередкованість ЗМІ, зокрема, рекламою, політичними диспутами на телебаченні, сайтами в Інтернеті), що спричиняє й зменшення раціональної компоненти у сприйнятті політичних процесів. Можна констатувати, що взаємодія громадян з політиками базується,

опосередковується і визначається сучасними технологіями. Іншими словами, віртуальна комунікація поступово витісняє реальну, а більшість громадян не готове до критичного сприйняття політичної дійсності та певних технологій, тому засвоює сформовану інформацію досить часто несвідомо і приймає рішення емоційно.

В цьому процесі менталітет є потужним трансформувальним фактором у прийнятті рішень, надзвичайно дієвим та малопомітним, оскільки імпульси, які ним транслуються етносу або окремій людині, йдуть з глибини історії та навіть майбутнього. Це не дивно, оскільки згадані імпульси генеруються архетипами нації, які належать «тонкому світу», що характеризується для нас поки що не вивченими просторо-часовими характеристиками [4].

Врахування цих особливостей і, відповідно, правильно підібрані політико-комунікаційні технології дають змогу політику ефективно вплинути на вибір електорату. Тому, моделюючи політтехнологічні проекти, слід враховувати особливості країни для аналізу ментальності націй, які проживають на певній території. Також важливо дослідити ознаки, що характеризують найважливіші для досягнення політичного результату національні групи; які цінності культивуються, а які проблематично сприймаються в суспільстві; якими є національні відносини, як вони впливають на політичну поведінку індивідів і спільнот тощо. Так, враховуючи, що серед рис ментальності українців виокремлюються: бажання залишитись осторонь розв'язання складних суспільних проблем, індивідуалізм і певна наївність, то можна очікувати, що тільки поглиблення кризових явищ спричинить активізацію політичної поведінки, можливо, й розв'язання громадянської війни.

На процес прийняття рішень впливає й скептичне ставлення населення до власної еліти, як продажної та аморальної («ну робіть, робіть, а ми вас всіх знаємо»). Така позиція громадян закріплює існуючий стан речей і гальмує процес демократизації суспільства.

Досліджуючи особливості прийняття політичних рішень українськими громадянами, слід проаналізувати роль найсуттєвіших рис ментальності: кордоцентризму (людина приймає політичні рішення емоційно, інтуїтивно), чуттєвості, антеїзму, інтуїтивного сприйняття сутності складних суспільно-політичних явищ, мрійливості, індивідуалізму, волелюбності та ін. З цими рисами поєднуються маргінальні, двоїсті компоненти національного менталітету, яким притаманні поєднання індивідуалізму, характерного для західної ментальної орієнтації, і східної вразливості, колективізму, бурхливої реакції на соціальну несправедливість, частково змішаної з вірою та очікуванням сильного правителя [6].

Але поряд з перерахованими рисами ментальності виявляються й ті, що сформувались у радянські часи та є вкрай негативними. Це, перш за все, безвідповідальність та безініціативність, які, поєднуючись із певною повільністю, обережністю та інертністю, гальмують процеси демократизації та стимулювання відповідальності політиків. Так, на думку О. Стражного, українець не любить ризикувати, живе за принципом «якось воно буде», довго зважує «за» і «проти», довго радиться і приймає половинчасті рішення [6].

Певним чином, українці мають консервативні настрої, не довіряючи змінам, прагнуть зберегти вже створене, що загалом заважає економічному успіху. Наприклад, результати опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова в жовтні 2011 р. щодо рейтингів провідних політиків, свідчить, що найбільшу підтримку громадян України мали Ю. Тимошенко, А. Яценюк та В. Кличко. Зокрема, Ю. Тимошенко підтримувала значна частка громадян, не дивлячись на звинувачення в економічних злочинах і отримання за це вироку суду. Така позиція громадян обумовлена особливостями менталітету (кордоцентризм у поєднанні з бурхливою реакцією на соціальну несправедливість), через це вони сприймали Ю. Тимошенко як мученицю і були готові її підтримати [7].

Парламентські вибори 2014 р. засвідчили, що залишаються ефективними політичні технології, які впливають на несвідомий вибір громадян. Списки фактично всіх провідних політичних партій містили прізвища добровольців з АТО, яких включили не стільки як фахівців-законотворців, скільки як патріотів, які привертають увагу виборців та викликають приємні емоції. Крім того, залишається тенденція включення співаків та діячів мистецтва до списків кандидатів у депутати, зокрема, мова йде про Злату Огневич, яка пройшла до Верховної ради від Радикальної партії Олега Ляшка.

Згідно із даними дослідження, отриманими Центром «Всеукраїнський соціологічний союз» у розпал передвиборчої кампанії до Верховної Ради 2014 р., більше 60 % респондентів відзначають втому від політики. Крім того, близько 68 % респондентів категорично не сприймали «партійних» політиків та мали намір голосувати виключно за незалежних кандидатів [8]. Тобто є наявними прагнення до змін, але й певний страх перед радикальними змінами. Відомо, що в українців менше розвинуті домінування, прагнення до завоювання, що використано й при анексії Криму і на сході країни в 2014 р.

Висновки. Нині менталітет продовжує відігравати важливу роль регулятора у прийнятті політично важливих рішень громадянами. Сьогодні в умовах поглиблення кризових явищ і глобалізаційного впливу ментальність українців поступово змінюється у бік раціоналізації у прийнятті політичних рішень, активізації поведінки, але на жаль дуже повільно. З накопиченням історичного досвіду, з соціокультурними трансформаціями, наявним воєнним втручанням актуалізуються і з'являються якісно нові позитивні риси ментальності, новий спосіб мислення та поведінкові стереотипи. Варто зауважити, що через певну стабільність менталітету, тільки при загостренні суспільно-політичної ситуації, збільшенні недовіри до політиків можлива активізація політичної поведінки та раціоналізація прийняття рішень.

Проте дослідження менталітету, як політологічної категорії, не вичерпується розглянутими технологічними аспектами взаємодії громадян і

владної еліти. Перспективним напрямком подальшого розвитку теми дослідження може бути аналіз впливу інформаційного обміну, глобалізаційних процесів, якісної освіти на прийняття громадянами важливих рішень у сфері політики.

Література:

1. Воропаєва Т. С. Українці та росіяни в контексті ментальних ідентифікаційних характеристик / Т. С. Воропаєва // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка № 12(199), том 2, Ч. 1, 2010. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua /portal/Soc_Gum/Vlush/Sots/2010_12_2/15.pdf. — Назва з екрана.
2. Попович М. В. Проблеми теорії ментальності / М. В. Попович, І. В. Кисляковська, Н. Б. Вяткіна та ін. — К. : Наукова думка, 2006. — 403 с.
3. Грабовська І. Проблеми засад дослідження українського менталітету та національного характеру / І. Грабовська // Сучасність. — 1998. — № 15. — С. 58-70.
4. Кримський С. Ментальність / С. Кримський, В. Заблоцький // Філософський енциклопедичний словник. — К.: Абрис, 2002. — 743 с.
5. Гнатюк Я. С. Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретацій: монографія / Гнатюк Я. С. — Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2010. — 184 с.
6. Стражний О. Українська ментальність як чинник успіху / О. Стражний// Персонал. — 2009. — № 2(304). — Режим доступу: <http://www.personal-plus.net/304/4300.html>. — Назва з екрана.
7. Денисюк С. Г. Ментальна природа сучасної політичної комунікації / С. Г. Денисюк // Політологічний вісник: зб. наук. праць. — К.: ІНТАС, 2011. — Вип. 56. — С. 352–359.

8. Українці не довіряють «партійним» політикам – соціологічне дослідження// *Новости Кіровограда*. — 18.09.2014. — Режим доступу: <http://v-kirovograd.net>. — Назва з екрана.

References:

1. Voropayeva T. S. *Ukrayintsi ta rosiyany v konteksti mentalnykh identyfikatsiynykh kharakterystyk* / T. S. Voropayeva // *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka* № 12(199), tom 2, Ch. 1, 2010. — *Rezhym dostupu*: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Sots/2010_12_2/15.pdf. — *Nazva z ekrana*.
2. Popovych M. V. *Problemy teorii mental'nosti* / M. V. Popovych, I. V. Kyslyakovska, N. B. Vyatkina ta in. — K.: Naukova dumka, 2006. — 403 s.
3. Hrabovska I. *Problemy zasad doslidzhennya ukrayinskoho mentalitetu ta natsionalnoho kharakteru* / I. Hrabovska // *Suchasnist*. — 1998. — № 15. — S. 58-70.
4. Krymskyy S. *Mentalnist/ S. Krymskyy, V. Zablotskyy// Filozofskyy entsyklopedychnyy slovnyk*. — K.: Abrys, 2002. — 743 s.
5. Hnatyuk Ya. S. *Ukrayinskyy kordotsentryzm u konflikti mifolohiy ta interpretatsiy: monohrafiya* / Hnatyuk Ya. S. — Ivano-Frankivsk: Symfoniya forte, 2010. — 184 s.
6. Strazhnyy O. *Ukrayinska mentalnist' yak chynnyk uspihu* / O. Strazhnyy// *Personal*. — 2009. — № 2(304). — *Rezhym dostupu*: <http://www.personal-plus.net/304/4300.html>. — *Nazva z ekrana*.
7. Denysyuk S. H. *Mentalna pryroda suchasnoyi politychnoyi komunikatsiyi* / S. H. Denysyuk // *Politolohichnyy visnyk: zb. nauk. prats.* — K.: INTAS, 2011. — Vyp. 56. — C. 352–359.
8. *Ukrayintsi ne doviryayut «partiynym» politykam – sotsiolohichne doslidzhennya*// *Novosti Kyrovohrada*. — 18.09.2014. — *Rezhym dostupu*: <http://v-kirovograd.net>. — *Nazva z ekrana*.

УДК 321.015

**ЕВОЛЮЦІЯ ДИСКУРСУ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ
США****Ткач А. О.**

університет „Україна”, Україна, м. Київ

В статті розглядаються особливості зовнішньої політики США щодо країн Латинської Америки; проаналізовано концептуальне забезпечення зовнішньої політики США, здійснено порівняльний аналіз зовнішньої політики адміністрацій президентів щодо Латинської Америки, подано докладний аналіз впливу зовнішньополітичного курсу США, з'ясовано основні чинники формування нової зовнішньої політики США щодо Латинської Америки. Предметом аналізу є зовнішньополітична стратегія США як діяльність держави, що спрямована на включення Латинської Америки в процес формування вигідної моделі міжнародних відносин і включає постанову довгочасних цілей і довгострокового планування з урахуванням співвідношення застосування в просторі і в часі необхідних ресурсів, як діяльність американської держави, що спрямована на визначення та досягнення довгострокових цілей у регіоні за допомогою відповідних засобів.

Ключові слова: зовнішня політика США, Латинська Америка, „перезавантаження” відносин, міжнародна система, міжнародна безпека, стратегія національної безпеки, трансформація.

Ткач А. О. Эволюция дискурса латиноамериканской политики США/ университет „Украина”, Украина, г. Киев

В статье рассматриваются особенности внешней политики США относительно Латинской Америки; проанализировано концептуальное обеспечение внешней политики США, осуществлен сравнительный анализ внешней политики администраций президентов относительно Латинской Америки, представлен подробный анализ влияния внешнеполитического курса

США, выяснены основные факторы формирования новой внешней политики США относительно Латинской Америки.

Ключевые слова: внешняя политика США, Латинская Америка, международная система, международная безопасность, стратегия национальной безопасности, трансформация.

Tkach A. O. Evolution of discurs of latamericans politics of the USA»/ University „Ukraine”, Ukraine, Kyiv

In the article features of foreign policy of the USA of relatively Latin America are examined in the article; the conceptual providing of foreign policy is analysed the USA, the comparative analysis of foreign policy of administrations of presidents of relatively Latin America is carried out, the detailed analysis of influence of foreign-policy course of the USA is presented, the basic factors of forming of new foreign policy the USA of relatively Latin America are found out. The article of analysis is includes resolution of long duration aims and corporate strategic planning taking into account correlation of application in space and in time of necessary resources, as activity of the American state that is sent to determination and achievement of long-term aims in a region by means of corresponding facilities.

Keywords: foreign policy of the USA, Latin America, „restart” of relations, international system, international safety, strategy of national safety, democracy.

Вступ. Дискурс латиноамериканської політики США та безпеки стає в центр уваги світової політичної науки. Відбувається помітне розширення її за межі військових і військово-політичних відносин і поява нових напрямків, пов'язаних з перспективами економічного, екологічного, соціального, інформаційного, етнокультурного розвитку держав і народів у сучасному і майбутньому світі. Зростає і кількість агентів політики безпеки. Якщо раніш її єдиним агентом була держава, то наприкінці ХХ ст. право на забезпечення власної безпеки стали одержувати особистість і суспільство, нація й етнос. Розв'язання нових проблем глобального характеру вимагає інтенсифікації

співробітництва всіх країн з метою удосконалювання міжнародних систем забезпечення глобальної безпеки., Компоненти безпеки мають системний зв'язок, інтегративний характер, горизонтальний та вертикальний виміри.

Дослідження еволюції латиноамериканської політики США уявляються досить актуальними для вивчення закономірностей становлення нової парадигми безпеки у світі, а також і для вироблення адекватних уявлень про національну безпеку в Україні. Чимало явищ, що відбуваються нині в нашій країні, можуть бути зрозумілими лише за допомогою співставлення з процесами в інших державах, особливо в тих, які стикаються з проблемою забезпечення політичної стабільності, підвищення власного міжнародного авторитету і забезпечення зовнішньої безпеки, визначення основних параметрів економічного і соціального розвитку в перехідний період.

Еволюція латиноамериканської політики США досліджується в працях таких авторів як: Р. Арона, З. Бжезинського, І. Валерстайна, Ч. Джонсона, Р. Кокса, Г. Моргентау, С. Хантінгтона С. А. Гоніонського, Б. І., Гвоздарєва, К. С. Тарасова та інших та інші. З поміж сучасних українських учених, що досліджують цю проблематику слід назвати Н. М. Веселу, М. В. Засядько, Є. Є. Камінського, В. П. Кириченка, О. І. Ковальову, А. І. Кудряченка, Л. П. Неліну, Ф. М. Рудича, М. М. Рижкова, І. А. Хижняка, О. В. Потехіна, С. В. Кононенко, С. В. Толстова, О. В. Сушка, М. М. Храмова та інших.

Мета статті та завдання. Метою статті є розкриття еволюції концептуальних основ, а також практичної політики США та латиноамериканських держав щодо забезпечення національних інтересів, виявлення основних напрямків політики безпеки та взаємодії у цій сфері, з метою визначення перспектив становлення в регіоні системи інтегративної безпеки. Тому мають значення дослідження цивілізаційних, геополітичних особливостей США та країн латиноамериканських країн, оцінка впливу на формування уявлень про безпеку, з урахуванням реалій визначити зміст таких понять, як основи нового режиму безпеки, а саме «безпеки співробітництва»,

«національний інтерес», «суверенітет», «конфлікт» і «стабільність» в політичній науці. Підходи до сприйняття латиноамериканських країн, як автономних суб'єктів міжнародних відносин, що мають історичні корені і перспективи самостійного розвитку, визначили поділ між національними інтересами США та інтересами латиноамериканських держав, а також визначають необхідність спільних підходів щодо забезпечення власних національних інтересів. У вітчизняній науці постала необхідність комплексного вивчення нової парадигми безпеки, що формується в державах регіону, її загальної еволюції і сучасного стану, а також перспектив її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Прагнучи стати авторитетними членами світового співтовариства, країни латиноамериканського регіону намагаються створити в Західній півкулі нову систему безпеки, максимально наближену до своїх інтересів. При цьому їх цивілізаційна, соціально-економічна, геополітична та історична специфіка визначає ті новації, що вони вносять у становлення загальносвітових уявлень про безпеку. Серед них такі, як, наприклад, про інтегративний характер парадигми безпеки, про пріоритетність забезпечення її соціально-економічних і національно-культурних напрямків, про зв'язок демократії і безпеки, про режими безпеки, про нові значення принципу суверенітету в сучасному світі [1, с. 156].

Значення дискурсу з погляду інтересів України представляє часткова схожість правосвідомості латиноамериканців і українців, що дозволяє визначити загальні підходи до таких складних питань, як, наприклад, правильний вибір пріоритетів соціально-економічного і національно-культурного розвитку, перебування балансу між забезпеченням державного суверенітету і дотриманням прав людини, «компенсація» націоналістичних почуттів в умовах демократії, визначення суспільної ролі збройних сил. Також вимагає переосмислення відносин аналіз пропонованих у доктринах і концепціях безпеки США та латиноамериканських країн шляхів і методів

зміцнення їх регіонального і субрегіонального співробітництва, врегулювання міждержавних суперечностей, боротьби з наркотрафіком, злочинністю та тероризмом. Особливої уваги заслуговує вивчення теоретичних основ і практики латиноамериканських країн щодо правової бази міжнародних відносин з метою виключення форм гегемонії.

Для латиноамериканських країн, які знаходилися «у тіні» північного сусіда, особливе значення мають питання, пов'язані з національною самосвідомістю, яка протягом історії формувалася на основі радикального, конструктивного націоналізму [2, с. 15].

Аналіз основних напрямків концептуального і практичного розвитку політики безпеки в США та країнах регіону допомагає знайти оптимальний баланс між консерватизмом і радикалізмом у політичному й економічному розвитку держав із близькими цивілізаційними і соціально-економічними рисами, краще зрозуміти рівень коректного співвідношення між силовими та несиловими методами забезпечення безпеки. Розкриття зусиль латиноамериканських країн з впровадження нових системоутворюючих компонентів у теорію і практику забезпечення їх внутрішньої і зовнішньої безпеки, дає приклад виходу з важкої структурної кризи на новий рівень міждержавного співробітництва, регіональної інтеграції, демократизації та політичної стабільності.

Наприклад, представники школи політичного реалізму, Г. Моргентау, Р. Арон, Г. Кісінджер, припускали, що об'єктом політики безпеки могли бути лише військові і військово-політичні відносини, а її суб'єктом - лише держава або група держав [3, с. 12; 4, с.22, 5,с.31].

Проблема забезпечення безпеки особистості, суспільства, етносів вважалася похідною від державних інтересів. У доповідях Римського Клубу, «Комісії Брунтланд», документах глобальних форумів з навколишнього середовища, соціальної політики, народонаселення така точка зору постійно «розмивалася» вимогами розширення проблематики безпеки і доповнення її

економічними, екологічними та соціальними компонентами. Вона не підтримувалася латиноамериканськими державами. Їхнє уявлення про безпеку формувалися на основі забезпечення «інтегрального», «сталого» розвитку. Необхідність широкого підходу до принципу безпеки визначена у працях низки західних учених, наприклад Бузана Б., Реггі Дж., Кохена Р. [6, с. 14].

За умови відсутності єдності в походах, група авторів припускала доцільність тимчасового співіснування у світі двох парадигм безпеки: однієї, традиційної – для розвинутих, іншої для тих, що розвиваються і «перехідних» держав, наприклад, Уайтхед Л., Петтіфорд Л. [7, с. 5; 8, с. 289].

У контексті нових підходів, традиційна боротьба між консерваторами і лібералами в американській історіографії вилилася в дискусію з питання про суверенітет латиноамериканських країн. Глобальні зміни 90-х рр. зміцнили позиції консерваторів, «розмивання» суверенітету держав-націй, що визначається в працях дослідників Розенау Дж., Чемпель Е.-О., з метою зміцнення позицій США в регіоні. Віарда Г., Хейес М. Група дослідників, наприклад, В., Файнберг Р., Ліновіц С., визнала за лібералами, що це має значення для демократії і прав людини, а також усього комплексу економічних і соціальних загроз, боротьби з наркотрафіком, тероризмом і злочинністю в Латинській Америці для інтересів безпеки США. При цьому, однак, автори - неореалісти не вважали потрібним брати до уваги власне сприйняття латиноамериканськими країнами цих проблем, думаючи, що заради втілення в життя «загальних ідеалів», вони зобов'язані будуть жертвувати власними суверенними правами [9, с. 27; 10, с.26].

Так, представники ліберальної стратегії відкидали погляд зменшення рівня суверенітету латиноамериканських країн. Наприклад, Фарер Т. підкреслив неоднозначний характер поняття «демократія» для США та латиноамериканських країн. Він вважав, що США, виходячи з власних інтересів, мають утримуватися від акцій, що порушують суверенітет країн

регіону, наприклад, при проведенні миротворчих операцій; звертався до уряду США надати, латиноамериканським країнам можливість реалізації самостійного підходу у забезпеченні внутрішньої і зовнішньої безпеки. Збереження «міцної» держави у перехідних країнах, суверенітет яких є засобом для вирішення проблем політики відносин підтримали в політичній науці Бузан Б., Макінда С. [10, с. 284].

Наприклад, Коуп Дж, в американській стратегії пропонував перегляд традиційної політики США щодо безпеки, оскільки, по-перше, «більшість урядів країн регіону не поділяють принципові підходи США до пріоритетів політики», по-друге, тому що країни, використовуючи інструменти міжнародного співробітництва, виносять інтереси національної безпеки на рівень глобального співробітництва.

В латиноамериканській літературі з проблем еволюції дискурсу латиноамериканської політики США був відзначений зменшенням рівня колишньої популярності крайніх напрямків - радикально-антиімперіалістичного і геополітичного, визначення інтеграційного підходу, що припускає об'єднання зусиль країн регіону щодо спільного забезпечення «інтегративної» безпеки.

Одним з авторів став перуанець Меркадо Харрін Е., який визначив про безпеку як інтегральну концепцію в галузі політики, економіки, екології, культури і військової справи. Його підтримав чилійський дослідник А. Варас, який детально розробив поняття «спільна безпека» («seguridad compartida»), яке має багаторівневий та інтегративний характер. Він вважав несумісними інтереси безпеки США та латиноамериканських країн у Західній півкулі і виступав за створення самостійної системи безпеки держав регіону [11, с. 204].

Через загрозу маргіналізації латиноамериканських країн у світовій політиці ХХІ ст. спостерігалось зближення позицій багатьох авторів щодо інтеграції, наприклад, Відігала А., Гедеса Т. да Коста В. з Бразилії, Вальсу М.,

Карасалеса Х. з Аргентини, Муньоса Е. і Рохаса Аравена Ф. з Чилі. Вони відстоювали принцип самостійної відповідальності Латинської Америки за стан безпеки [12, с.239].

Чилійський дослідник Муньос Е. підтримав ідею створення нової системи регіональної безпеки, оскільки стара надавала гарантії лише США. Саме поняття демократії уявлялося Муньосу Е. не як модель, що нав'язувалася США, а як умова забезпечення безпеки, ідентична до латиноамериканської реальності. Він запропонував принцип «нового американського підходу» за переосмисленням США парадигми безпеки через загальні зусилля країн регіону щодо інтеграції [13, с. 79].

Принциповими для нової системи безпеки стали інтегровані союзи. Наприклад, Меркосур, сприймався Гедесом да Коста Т. як «стратегічна інтеграція», яка спрямована на зміцнення демократичної стабільності, економічної та міжнародної безпеки регіону, що принцип безпеки виходить за рамки окремої держави і забезпечує стратегії регіональної інтеграції та загальної безпеки [14, с. 240].

Більшість з авторів визнавали найкращим для латиноамериканських інтеграційних стратегій режим безпеки співробітництва, суверенітет держав-учасників. Напрямами такого співробітництва були визнані боротьба з бідністю і підвищення освітнього рівня населення [15, с. 3].

Серед прихильників інтеграційного напрямку існували і розходження, пов'язані з нюансами політики держав регіону, суверенітету в умовах глобалізації. Так, деякі аргентинські дослідники вважали правомірною постановку питання про можливості обмеження принципу невтручання, відбиваючи, тим самим, погляди прихильників політики «периферійного реалізму», здійсненої президентом Аргентини Менемом К. Бразильські політологи наполягали на таких відносинах зі США, що не зменшували суверенітет їхньої країни. Гедес да Коста Т. визначив такі складові суверенітету, як право держави укладати, без стороннього втручання,

міжнародні угоди і вступати в союзи з іншими країнами. У той же час, Фелісіо Ж.-Е. відзначав, що концепція ексклюзивного суверенітету «дискредитована сучасною реальністю і не може бути основою для формування світопорядку». Утім, і він виступав за координацію політик латиноамериканських країн, у тому числі - у рамках ініціатив, висунутих США, наприклад, НАФТА, Американська зона вільної торгівлі. Саласар Паредес Ф. вважав ненормальною ситуацію, коли «одні держави розширювали сферу інтересів безпеки, а інші з кожним разом залежали від цього» [16, с. 195].

Неоднозначно сприймалися і перспективи співробітництва з питань безпеки в ОАД. Так, Патіньо Е. з Аргентини, Перікас Б. з Бразилії вважали, що незважаючи на «кризу ідентичності» через розходження інтересів США і Латинської Америки, вони можуть після радикальних реформ стати ефективним інструментом політики безпеки. Більшість дослідників Латиноамериканського Факультету соціальних наук у м. Сант'яго (Чилі) вважали, що головна роль у забезпеченні нової позиції латиноамериканських країн у світі повинна перейти від ОАД до структур міжамериканського співробітництва [17, с. 195].

У латиноамериканському дискурсі посилювався напрямок критики неоліберальних ідей, наприклад Сеа Л. і Мельгар Б. Р. (Мексика), Каплана М. (Аргентина). Більшість представників» поділяли погляди інтеграційників на необхідність колективних зусиль латиноамериканців у справі забезпечення безпеки, акцентуючи наявність цивілізаційної єдності та спільних рис. Однак вони набагато менше були схильні довіряти урядам і державним структурам своїх країн, особливо - військовим. Вважаючи, що неоліберальна модель ущемляла суверенітет латиноамериканських націй і шкодила їхній національній культурі, ці автори передбачали можливість повернення до влади військово-диктаторських режимів на хвилі націоналізму, що могла бути спровокована у випадку продовження неоліберальних реформ.

Пропонувалася така регіональна інтеграція, яка подолала б інтереси окремих країн, «колоніалізмом заради забезпечення інтересів безпеки». Наприклад, Айєрбе Л. з Бразилії висловився за надання країнам регіону власного шляху через політичну та культурну експансію США, «зміцнення національно-культурного простору», становлення її як самостійної цивілізації, одного з центрів багатополярного світу.

Частина дослідників, наприклад, Де ла Пенья К. з Мексики, Діас-Поланко Е., дотримувалася автономістського напрямку, який визначав поняття етнічної безпеки з метою надання максимальної автономії індіанським громадам і племенам, вважали, що таке загальне поняття, як «нація», етнічні меншості, сприяє забезпеченню ідеології супербезпеки і культу мілітаризму, провокує територіальні конфлікти. Однак, відкидаючи неоліберальну модель, Де ла Пенья К., фактично продемонструвала солідарність з одним з її постулатів - про «відмирання» поняття «нація» і державний суверенітет, вважаючи, що тільки політика самої широкої автономізації здатна стати реальною альтернативою процесу неоліберальної глобалізації [18, с. 3].

Латинська Америка є самостійним цивілізаційним полем, специфіка якого допомагає країнам регіону активніше підключатися до сучасної дискусії про нові виміри парадигми безпеки.

Католицький світогляд народів регіону, помножений на традиції і цінності, успадковані від доколумбової епохи, а також географічна віддаленість її від основних ринків світового господарства, не змогли забезпечити органічний характер принципу необмеженого матеріального прогресу, як, наприклад, для носіїв «протестантської етики». Правосвідомість латиноамериканських народів ґрунтувалося на доктринах природного права на основі моральних заповідей. Позитивне право, писаний закон мали вторинний характер.

Вплив на формування уявлень про безпеку в країнах регіону мав геополітичний фактор. Так, Мексику, центральноамериканський і карибський геополітичний регіон можна було б виділити, як «особливу зону», де історично очолювали інтереси національної безпеки США. Сполученим Штатам удалося нейтралізувати спроби самостійного підходу країн даного ареалу до проблем забезпечення своєї не тільки зовнішньої, але внутрішньої безпеки. Цьому сприяли економічна слабкість, політична нестабільність і роз'єднаність. Інтервенції США, перешкоджаючи розвитку національної самосвідомості в цих країнах, збільшували їхні внутрішньополітичні проблеми.

Специфічна ситуація складалася в країнах Південної Америки, наприклад, в Аргентині, Бразилії, Чилі і Перу. Географічна далекість від основних «центрів сили» прирікала ці країни на дипломатичну ізоляцію. Складність зовнішнього інтервенціонізму істотно полегшувала задачу визначення власних інтересів безпеки. Відсутність безпосередньої загрози зіграло двояку роль, поширюючи, дух суперництва, росту популярності європейських і північноамериканських геополітичних доктрин, заснованих на застосуванні сили, провокуючи міждержавні війни і конфлікти, якими користувалися у своїх інтересах треті країни [19, с. 3].

За фактору умовного характеру поділу Латинської Америки на три великих геополітичних регіони, північ, південь, внутрішні райони, і наявності власної локальної специфіки, відбулася еволюція доктрин і політики безпеки латиноамериканських країн, боротьба між двома напрямками в концепціях країн: цивілізаційним, через необхідність політичної спільності, і геополітичним через сприятливе роз'єднання країн регіону і встановлення гегемонії США.

Висновки. Таким чином, інтереси США як геополітичний фактор традиційно впливали на розвиток регіональних інтересів і політики. Цивілізаційні, історичні фактори, спільні риси культури, мови, релігії,

правосвідомості латиноамериканських народів сприяли налагодженню регіонального співробітництва, стали стимулом для напрацювання особливих підходів до питань забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки,

Реалізація принципу «регіоналізму» в межах «континенталізму», засилля у цьому регіоні цивілізаційних цінностей у його політиці, економіці, культурі і суспільній свідомості, призвели до зростання рівня національних почуттів, приходу до влади в багатьох країнах авторитарних режимів і перегляду континентальної концепції безпеки. Перешкодою регіоналізму є залишкові особливості відносин частини еліти, інтереси якої пов'язані з неоліберальною моделлю розвитку, суперництва та стратегій вирішення конфліктів в країнах регіону.

Уроки кризового розвитку викликали хвилю демократизації військових режимів, відмову країн від конфронтаційних методів у внутрішній і зовнішній політиці. Це сприяло розвитку нової парадигми безпеки через доповнення її рівнями особистої і громадської безпеки, які одержали рівні права з безпекою держави. Це визначило «національно-державний» характер.

Поряд з демократизацією, вона істотно прискорила процеси субрегіональної та регіональної інтеграції на основі принципів «відкритого регіоналізму» і «справжньої багатосторонності», практичним утіленням яких був покликаний служити режим «безпеки співробітництва».

Країни Латинської Америки, тривалий час, пройшли власний, особливий шлях розвитку, знаходилися поза „великої” світової політики, намагаючись акцентувати силу права, несилові компоненти політики безпеки. Події 90-х рр. змінили характер загроз, змусили країни, що розвиваються, і країни, що знаходяться в перехідному, транзитному стані, до яких варто віднести і Україну, терміново шукати засоби протидії маргіналізації у світовій економіці і політиці, позиції постачальників дешевої сировини і робочої сили.

Література:

1. Anorve D. (2011), *La política exterior de Barack Obama para América Latina: vientos de cambio o continuidad imperial*, en Pérez-Gavilán G. et al. (coords.), *La hegemonía estadounidense: ¿recomposición o declive? Su expesión en escenarios regionales*, Uam-Xochimilco, México, pp. 155-195.
2. Guerra Borges A. (comp.) (2009), *Fin de Época. De la integración tradicional al regionalismo estratégico*, Siglo XXI Editores, México.
3. Morgenthau H. *Politics Among Nations*. New York, 1978. p.11.
4. Aron R. *Paz e Guerra entre nacoes*. Brasilia, 1993. p.17.
5. Kissinger H. *Politica exterior americana*. Barcelona, 1971.Ного ж: *Diplomacy*. New York, 1994. p.11.
6. Buzan B. A. *People, States and Fear - An Agenda for Security Studies in the Post - Cold War Era*. London, 1991; p. 561-598.
7. Whitehead L. *Sovereignty, Democracy and Socialism: Reflectopns on the Grenada Experience*. San Jerman, 1986.
8. Pettiford L. *Changing Conceptions of Security in the Third World*. - *Third World Quarterly*, 1996, N2, p. 289-306.
9. Wiarda H. *US Strategic Policy in Latin America in the Pos-Cold War Era*. - In: *Evolving US Strategy for Latin America and the Caribbean*. Washington, 1992, p.24-29/
10. Makinda S. *Sovereignty and Global Security*. - *Ibid.*, 1998, N 3, p. 284-290.
11. Mercado Jarrin E. *Un sistema de seguridad y defensa sudamericano*. Lima, 1989, p. 204/
12. Varas J. *La politica de las armas en America Latina*. Santiago de Chile, 1988, p. 507, 514.
13. Munos H. *Politica International de los nuevos tiempos*. Santiago de Chile, 1996, p. 77,33.
14. Guedes da Costa T. *Avaliacao estrategica da seguranca intemacional no Atlantico Sul: passado e perspetivas futures*. Em: S. Pinheiro Guimaraes (Org.)

Brasil e Africa do Sul. Riscos e oportunidades no tumulto da globalizacao. Sao Paolo, 1998, p.225.

15. Katz C. (2011d), *Discusiones sobre el declive de Estados Unidos*, disponible en www.rebelion.org, [Agosto 2011] Actualización sitio web 25 septiembre de 2011.

16. Martínez O. (2008), *Alba y Alca: el dilema de la integración o la anexión*, en Martínez O. (comp.), *La integración en América Latina: de la retórica a la realidad*, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, pp.195.

17. Weisbrot M. (2011), *Obama's Latin America Policy: Continuity Without Change*, disponible en <http://www.cepr.net/index.php/publications/reports/obamas-latin-america-policy-continuity-without-change>, [Agosto 2011] Actualización sitio web 15 agosto de 2011.

18. Romano S.M. (2010), *Democracia liberal y seguridad nacional en el gobierno estadounidense: continuidades y rupturas*, en Gandasegui M. A. (Hijo), Castillo D. (compiladores), *Estados Unidos: la crisis sistémica y las nuevas condiciones de legitimación*, Clacso y Siglo XXI Editores, México, pp. 360-384.

References:

1. Anorve D. (2011), *La política exterior de Barack Obama para América Latina: vientos de cambio o continuidad imperial*, en Pérez-Gavilán G. et al. (coords.), *La hegemonía estadounidense: ¿recomposición o declive? Su expesión en escenarios regionales*, Uam-Xochimilco, México, pp. 155-195.

2. Guerra Borges A. (comp.) (2009), *Fin de Época. De la integración tradicional al regionalismo estratégico*, Siglo XXI Editores, México.

3. Morgenthau H. *Politics Among Nations*. New York, 1978. p.11.

4. Aron R. *Paz e Guerra entre nacoes*. Brasilia, 1993. p.17.

5. Kissinger H. *Politica exterior americana*. Barcelona, 1971. Його ж: *Diplomacy*. New York, 1994. p.11.

6. Buzan B. A. *People, States and Fear - An Agenda for Security Studies in the Post - Cold War Era*. London, 1991; p. 561-598.

7. Whitehead L. *Sovereignty, Democracy and Socialism: Reflectopns on the Grenada Experience*. San Jerman, 1986.
8. Pettiford L. *Changing Conceptions of Security in the Third World*. - *Third World Quarterly*, 1996, N2, p. 289-306.
9. Wiarda H. *US Strategic Policy in Latin America in the Pos-Cold War Era*. - In: *Evolving US Strategy for Latin America and the Caribbean*. Washington, 1992, p.24-29/
10. Makinda S. *Sovereignty and Global Security*. - *Ibid.*, 1998, N 3, p. 284-290.
11. Mercado Jarrin E. *Un sistema de seguridad y defensa sudamericano*. Lima, 1989, p. 204/
12. Varas J. *La politica de las armas en America Latina*. Santiago de Chile, 1988, p. 507, 514.
13. Munos H. *Politica International de los nuevos tiempos*. Santiago de Chile, 1996, p. 77,33.
14. Guedes da Costa T. *Avaliacao estrategica da seguranca intemacional no Atlantico Sul: passado e perspetivas futures*. Em: S. Pinheiro Guimaraes (Org.) *Brasil e Africa do Sul. Riscos e oportunidades no tumulto da globalizacao*. Sao Paolo, 1998, p.225.
15. Katz C. (2011d), *Discusiones sobre el declive de Estados Unidos*, disponible en www.rebelion.org, [Agosto 2011] Actualización sitio web 25 septiembre de 2011.
16. Martínez O. (2008), *Alba y Alca: el dilema de la integración o la anexión*, en Martínez O. (comp.), *La integración en América Latina: de la retórica a la realidad*, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, pp.195.
17. Weisbrot M. (2011), *Obama's Latin America Policy: Continuity Without Change*, disponible en <http://www.cepr.net/index.php/publications/reports/obamas-latin-america-policy-continuity-without-change>, [Agosto 2011] Actualización sitio web 15 agosto de 2011.

18. Romano S.M. (2010), *Democracia liberal y seguridad nacional en el gobierno estadounidense: continuidades y rupturas*, en Gandasegui M. A. (Hijo), Castillo D. (compiladores), *Estados Unidos: la crisis sistémica y las nuevas condiciones de legitimación*, Clacso y Siglo XXI Editores, México, pp. 360-384.

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 101+304.2

ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЗМІСТУ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ

кандидат політичних наук, Костючков С. К.

Херсонський державний університет, Україна, м. Херсон

Багатогранність, різноплановість та поліаспектність феномена людини-особистості стимулює стійкий науковий інтерес до нього та обумовлює міждисциплінарний характер досліджень проблем особистості, котра знаходиться у сфері вивчення філософії, а також суспільних і природничих наук. Багатовимірність поняття «особистість» зумовила мету даної роботи – розглянути з філософських позицій, а також в рамках біологічного, соціологічного й психологічного підходів процес розвитку особистості, враховуючи, що він розглядається як взаємодія двох факторів – спадковості й середовища, іншими словами – біологічного і соціального. Автор акцентує увагу на широкому спектрі характеристик та визначень сучасної людини, які розглядаються як реакція на докорінні зміни в економічному, політичному, соціальному і культурному житті людства.

Ключові слова: особистість, біосоціальна істота, громадянське суспільство, культура, антропокультурний процес, феномен.

Костючков С. К., Философская интерпретация социокультурного содержания человеческой природы/ Херсонский государственный университет, Украина, Херсон

Многогранность, разноплановость и полиаспектность феномена человека-личности стимулирует устойчивый научный интерес к нему и обуславливает междисциплинарный характер исследований проблем личности, которая находится в области изучения философии, а также общественных и естественных наук. Многомерность понятия «личность» обусловила цель данной работы – рассмотреть с философских позиций, а также в рамках биологического, социологического и психологического подходов процесс развития личности, учитывая, что он рассматривается как взаимодействие двух факторов – наследственности и среды, другими словами – биологического и социального. Автор акцентирует внимание на широком спектре характеристик и определений современного человека, которые рассматриваются как реакция на коренные изменения в экономической, политической, социальной и культурной жизни человечества.

Ключевые слова: личность, биосоциальное существо, гражданское общество, культура, антропокультурного процесс, феномен.

Kostyuchkov S. K. Philosophical interpretation of human nature sociocultural contents / Kherson State University, Ukraine, Kherson

Complexity, diversity and human phenomenon poliaspektivist personality stimulates sustained research interest in him and makes the interdisciplinary nature of research problems of the individual, which is in the study of philosophy and social and natural sciences. Multidimensionality of the concept of «personality» caused aim of this work – consider the philosophical positions, as well as in biological, sociological and psychological approaches to the development of the individual, given that he is seen as the interaction of two factors - heredity and

environment, in other words – biological and social. The author focuses on a wide range of characteristics and definitions of modern man in question in response to fundamental changes in economic, political, social and cultural life of humanity.

Keywords: personality, biosocial creature, civil society, culture, antropokulturnyy process phenomenon.

Вступ. У різні періоди розвитку цивілізації людством робилися спроби знайти відповіді на питання про місце та роль людини у світі, її походження, історичного призначення, планетарної місії, сенсу існування, а також про те, яким чином минуле, теперішнє і майбутнє зумовлюють характеристики буття людини, ступінь її взаємопов'язаності із оточуючим світом та межі її особистісного вибору. В умовах сучасного глобалізованого світу проблема філософського осмислення соціокультурного змісту людської природи вбачається вельми актуальною. Різні образи людини стали підґрунтям певних уявлень про людську особистість, а також предметом зацікавленості в дослідницькому полі різних наук; проблеми розуміння природи особистості розглядаються в працях філософів, як зарубіжних – Дж. Агамбена, Р. Барта, К. Вельверде, О. Гороховської, П. Гуревича, Д. Гусман, Е. Канетті, Б. Літла, І. Лопушанського, Д. Марковича, П. Флоренського, М. Фуко, Ф. Фукуями так й вітчизняних – О. Базалука, Г. Берегової, І. Кального, С. Клепка, Ф. Лазарєва, С. Сідоренка, В. Табачковського, А. Філатова; в контексті даної роботи певний інтерес представляють праці видатних психологів, фізіологів, етологів, біологів, таких як В. Вернадський, Е. Геккель, К. Лоренц, А. Маслоу, Ф. Мюллер, М. Уолцер, А. Хазен, Ч. Шеррінгтон та інших.

Мета дослідження – розглянути з філософських позицій, а також у межах біологічного, соціологічного й психологічного підходів процес розвитку особистості, враховуючи, що він має визначатись як взаємодія двох факторів – спадковості й середовища, іншими словами – біологічного і соціального.

Виклад основного матеріалу. Різноплановість, багатомірність і поліаспектність феномена людини-особистості обумовлює міждисциплінарний статус досліджень проблем особистості, котра знаходиться у сфері вивчення філософії, а також соціальних і біологічних наук. Індивід, особистість та індивідуальність – це, по суті, різні характеристики дослідження людини, які є детермінованими в біогенетичному, соціологічному і персоналістському підходах.

Багатовимірність поняття «особистість» спричинила антагонізм протилежних орієнтацій – як матеріалістичної так й ідеалістичної, у ході якої різні мислителі вимежовували який-небудь один із реальних компонентів людського буття, у той час як інші грані особистісного життя або опинялися на периферії знання, або не викликали належного інтересу, а у деяких випадках – безумовно і категорично заперечувалися.

Сучасні філософи такими протилежними орієнтаційними аспектами буття особистості визнають об'єктний і суб'єктний, детерміністський й індетерміністський, монологічний та діалогічний, що мають відмінну сутність в гуманітарних науках, у тому числі – й у філософії і виявляються через різноманітні філософські напрями й течії. У числі філософсько-методологічних напрямів, що мають принципове значення у процесі вивчення особистості, виділяються: структурно-функціональний, історико-генетичний, номотетичний, ідеографічний, сцієнтистський – з акцентом на «пояснення» і герменевтичний – феноменологія, розуміюча психологія та розуміюча соціологія [1, с.3].

Різні образи людини стали підґрунтям певних уявлень про людську особистість, а також основою для формування особистісних концепцій в дослідницькому полі різних наук. Відповідно до цього образ людини відчуваючої став відправною точкою для розробки в ХІХ столітті психології свідомості, а у другій половині ХХ століття – когнітивної психології, в межах якої людина розглядається як пристрій, що переробляє інформацію [2].

Образ особистості як «запрограмованої людини» зумовлює уявлення про особистість у соціобіології, біхевіоризмі, необіхевіоризмі й рефлексології; соціологічних і соціальних психологічних рольових концепціях особистості.

Біогенетична орієнтація дослідження особистості репрезентує людину як індивіда, котрий володіє певними антропогенетичними якостями, такими як генетично зумовлені задатки, темперамент, антропометричні дані, статеві ознаки, нейропсихічні параметри тощо, які проходять різні стадії формування у процесі реалізації філогенетичної програми виду в онтогенезі – відповідно до основного біогенетичного закону Ф. Мюллера – Е. Геккеля [3].

В основі дорослішання індивіда закладені переважно пристосувальні процеси організму, які досліджуються в психогенетиці, нейрофізіології, психофізіології індивідуальних дивергенцій, психосоматиці, нейропсихології, психоендокринології тощо.

Соціологічна орієнтація вивчення особистості орієнтована на дослідження процесів соціалізації людини, засвоєння нею соціальних норм і ролей, формування її соціальних установок, ціннісних орієнтирів, утвердження соціального й національного характеру людини, як члена суспільства, котрий ототожнює себе з його символами. В результаті соціалізації формується особистість, «...яка глибоко засвоїла та зробила мотивом власної поведінки ідеали свободи й самостійності індивіда...проявляє особливу готовність виступати ініціатором та учасником колективних дій» [4, с.13].

В рамках біологічного, соціологічного й психологічного підходів розвиток особистості розглядається як взаємодія двох факторів – спадковості й середовища, іншими словами – біологічного і соціального. У підходах до визначення розвитку особистості її властивості розглядаються в системно-діяльнісному та історично-еволюційному аспектах. Сьогодення, з його політичними, соціальними, економічними, духовними і культурними проблемами перетворює людину на головний предмет досліджень, але разом із тим ані філософія, ані наука, ані мистецтво не створили відповідного

пізнавального інструментарію, застосування якого дозволило б розглянути людину в усій її багатовимірності, враховуючи специфічний комплекс різноманітних зв'язків, зважаючи на властиві їй видові, популяційні й індивідуальні ознаки, зберігаючи при цьому структурно-функціональну цілісність індивіда.

Проблема особистості постала однією з найважливіших й значущих у філософії XX століття, не зважаючи на те, що ідея партикуляризації суто антропологічної складової із філософії була висунута ще І. Кантом, активуючи тим самим формування і утвердження нового напрямку – філософської антропології, представленої творчим доробком А. Гелена, Г. Плеснера, М. Шелера та інших [5].

Філософи, а також представники різних наукових напрямів прийшли до розуміння необхідності осмислювати людину як «дійсну, предметну» істоту, тобто, за твердженням В. Табачковського, як «цілісний тілесно-духовний феномен, що йому властива індивідуальна неповторність» [6, с.9].

Надзвичайно широкий спектр характеристик та визначень людини, що сформувався протягом XX – XXI століть, зокрема, «одномірна людина», «людина-споживач», «людина збанкрутіла», «людина, котра грає», Homo digitalis, «людина відпочиваюча», «людина, котра біжить», «постлюдина» тощо, є відображенням реального антропокультурного процесу виникнення нових рис сучасної людини. Подібні новоутворення розглядаються як реакція на докорінні зміни в економічному, політичному й соціальному житті, в сучасній культурі узагалі, у період, коли модернізуються і трансформуються життєві сценарії, стратегії і тактики індивідуальної та суспільної поведінки, релігійні норми, ціннісні орієнтири, програми політичних партій, доктрини державних діячів, економічні преференції, способи й засоби міжособистісної комунікації тощо [7].

В основі соціокультурного виміру людини лежать соціально-філософські та загальнотеоретичні передумови, зокрема, уявлення про циклічність

суспільного розвитку, вихідній багатомірності й різноманітності явищ та процесів суспільного життя. Якісна специфіка соціокультурного аналізу заключається у характері пізнання різноманітних явищ і процесів у людському житті.

Вона узагальнюється:

1. Шляхом розгляду явищ у єдності та взаємозв'язку соціальних, культурних і особистісних сторін (загально соціологічна перспектива).
2. Актуалізацією «вищих» родових сил людини як джерела суспільності соціальних суб'єктів – загально антропологічна перспектива.
3. Засобом розгляду культури як фактору інституціоналізації громадянського суспільства (приватно-соціологічна або інституціональна перспектива).
4. Шляхом актуалізації «вищих» родових сил людини як головного джерела «громадянськості» соціальних суб'єктів.
5. Посередництвом вивчення культури як фактора інституціоналізації громадянського суспільства (приватно-соціологічна або інституціональна перспектива).

Антропокультурний підхід до людини зосереджує увагу на, по-перше, виявленні та описуванні «вищих» родових сил людини як засад її позаінституціональних змін та процесів, іманентних внутрішній людській природі. По-друге, антропокультурний ракурс дослідження громадянського життя означає ставлення до культури, як до засобу саморозвитку громадянських суб'єктів. Соціокультурний вимір, що розуміється як виделення й комплексне вивчення інституціональних аспектів життя, передбачає розгляд культури як засадничої передумови виникнення й існування інституціональних структур соціальної організації сучасного типу, причому особистість розглядається як передумова формування громадянського суспільства. Людина виражає та реалізує власну родову

сутність за допомогою «універсальних засобів та зразків діяльності, сукупність яких, зазвичай, іменується культурою» [8, с.219].

П. Флоренський, автор вчення про цілісну людину, застосував відносно нього словосполучення «філософська антропологія», наголошуючи на тому, що «Задача філософської антропології – розкрити свідомість людини як ціле, тобто, показати зв'язність її органів, проявів та визначень» [9, с.39]. А також: «Антропологія не є самодомінантою усамітненої свідомості, але є згущеним, представницьким буттям, яке віддзеркалює собою буття розширено-цілоєдине: мікрокосм є малим образом макрокосму, а не просто чимось самим у собі» [9, с.34].

Процес людського буття у світі характеризується неоднозначністю, стохастичністю та евентуальністю, буття визначає сутність людини, її природу як універсальну й водночас – партикулярну субстанцію. Цей процес визначається і як дисипативний [10], в якому конкретно-емпіричний досвід здобувається в пізнанні людської сутності. Людина, її буття, культура, соціальна організація інтегровані у процес інституціоналізації громадянського суспільства посередництвом механізму ідеально-реальної та суб'єктивно-об'єктивної взаємодії. Таким чином, суб'єктивність життєвого світу трансформується у особистісну сферу громадянського суспільства шляхом інтерналізації суспільних цінностей та механізмів суб'єктивації і суб'єктивізації. Людина перетворюється на повноцінного члена громадянського суспільства – громадянську особистість, коли вона стає повноправним і автономним суб'єктом власного життя, особою, котра несе відповідальність не тільки за себе, але й за інших людей.

Сучасні вітчизняні дослідники [8] наголошують, що у постіндустріальному суспільстві архаїзований соціальний устрій з притаманними йому непорушними засадами системного і життєвого порядків, конвертується у сучасний, інноваційний тип культури й суспільних відносин. Традиційна культура і характерні для сучасності форми відносин у

соціумі вже не здатні виконувати стримувальні функції відносно системного й життєвого світів. Інтенсифікація економічної та науково-технічної сфер системного світу загострює його контрадикцію із життєвим світом, активує його колонізацію або передислокує на периферію. Інша небезпека вбачається у надмірній раціоналізації життєвого світу, що провокує зростання відчуження та самовідчуження людей в соціумі.

У процесі формування громадянського суспільства актуалізуються вже згадані вищі родові сили людини, які ототожнюються у суспільній свідомості із її громадянськими якостями. Поняття «громадянська особистість» характеризує особливу кваліфікацію людини, котра прагне оволодіти вищими родовими силами та отримує власну автономію шляхом боротьби за соціальне визволення й духовне піднесення. Реальні громадянські права та свободи – це результат соціокультурної еволюції людини, ампліфікація простору її вільної соціальної творчості [8].

У цьому контексті значної актуальності набуває теза про те, що в умовах реально функціонуючого громадянського суспільства індивід більш продуктивно (у порівнянні із тоталітарною людиною) засвоює норми поведінки, форми і моделі взаємовідносин з іншими людьми, у більш загальному розумінні – історично мінливі норми культури. Відповідно, людина комплементується до того самого попперівського «Світу-3», тобто, до світу ідей, об'єктів культури, творів мистецтва, історичних артефактів тощо. Інтеграція людини в культуру відбувається як процес набуття знань в освітній практиці, унаслідок чого трансформується сфера чуттєвого пізнання індивіда, змінюється світосприйняття людини й загалом, модернізується розуміння оточуючого світу і себе в цьому світі.

Висновки. Означені проблеми і тенденції дають підстави зробити висновки про те, що соціокультурне розуміння людської природи актуалізує підхід до неї, як до такої, що сформувалася у людини на основі найпростіших моделей спілкування у малих соціальних групах. Подібна природа

обумовлена первинними інтенціями, почуттями та установками, такими як відчуття когерентності із своєю соціальною групою, прагнення спільної згоди, альтруїзм, відчуття справедливості й несправедливості, стандартизованих у соціальному середовищі. У даному контексті природа людини постає як комплекс індивідуальних якостей, беззаперечну соціальну цінність серед яких мають ті, що сприяють духовній діяльності людини, Людини-творця.

Література:

1. Берегова Г. Д. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні: Монографія / Г. Д. Берегова. – Херсон: Айлант, 2012. – 311с.
2. Асмолов А. Г., Леонтьев Д. А. Личность //Новая философская энциклопедия: в 4 т. – М.: Мысль, 2000-2001. Электронная библиотека ИФ РАН. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://iph.ras.ru/enc.htm>
3. Мюллер Ф., Геккель Э. Основной биогенетический закон. Избранные работы / Ф. Мюллер, Э.Геккель. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1940. – 296 с.
4. Замошкин Ю. А. За новый подход к проблеме индивидуализма / Ю. А. Замошкин // Вопросы философии. – 1989. – №6. – С.3-16.
5. Новичкова Г. А. Историко-философские очерки западной педагогической антропологии /Г. А. Новичкова. – М.:ИФ РАН, 2001. – 142с.
6. Табачковський В. Г. Концептуальні ландшафти Гегеля та вітчизняний неомарксистський феноменологізм // Шинкарук В. І. Вибрані твори: у 3-х т. – К.: Укр. Центр духовної культури, 2003. – (Філософська спадщина України). Т. 2. – С. 5-39.
7. Барт Р. Разделение языков. / Р. Барт // Избр. работы: Семиотика. Поэтика: Пер. с фр. [Сост., общ. ред. Г. К. Косикова]. – М.: Прогресс, 1989. – 616с.

8. *Гражданское общество: истоки и современность* / [Научн. ред. Кальной И. И., Лопушанский И. Н.]. – СПб: Юридический центр Пресс, 2006. – 492с.
9. *Флоренский П. А. Сочинения в 2-х т. Т. 2. У водоразделов мысли* / П. А. Флоренский. – М.: Правда, 1990. – 448 с.
10. *Сідоренко С. В. Буття людини у глобальному просторі* / С. В. Сідоренко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2005. - №22. – С. 170-176.

References:

1. *Bereghova Gh. D. Osvitnjo-vykhovnyj potencial filosofsjkykh znanj u systemi vyshhoji aghrarnoji osvity v Ukrajinі: Monohrafiya* / Gh. D. Bereghova. – Kherson: Ajlant, 2012. – 311s.
2. *Asmolov A. G., Leontev D. A. Lichnost* // *Novaya filosofskaya entsiklopediya: v 4 t.* – М.: Mysl, 2000-2001. *Elektronnaya biblioteka IF RAN. [Elektronnyy resurs]*. – Rezhim dostupa: <http://iph.ras.ru/enc.htm>
3. *Myuller F., Gekkel E. Osnovnoy biogeneticheskiy zakon. Izbrannye raboty* / F. Myuller, E. Gekkel. – М.: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, 1940. – 296 s.
4. *Zamoshkin Yu. A. Za novyy podkhod k probleme individualizma* / Yu. A. Zamoshkin // *Voprosy filosofii*. – 1989. – №6. – S.3-16.
5. *Novichkova G. A. Istoriko-filosofskie ocherki zapadnoy pedagogicheskoy antropologii* / G. A. Novichkova. – М.: IF RAN, 2001. – 142s.
6. *Tabachkovsjkyj V. Gh. Konceptualjni landshafty Gheghelja ta vitchyznjanyj neomarksystsjkyj fenomenologhizm* // *Shynkaruk V. I. Vybrani tvory: u 3-kh t.* – К.: Ukr. Centr dukhovnoji kuljтуры, 2003. – (*Filosofsjka spadshhyna Ukrajinu*). Т. 2. – S. 5-39.
7. *Bart R. Razdelenie yazykov.* / R. Bart // *Izbr. raboty: Semiotika. Poetika: Per. s fr. [Sost., obshch. red. G. K. Kosikova]*. – М.: Progress, 1989. – 616s.
8. *Grazhdanskoe obshchestvo: istoki i sovremennost* / [Nauchn. red. Kalnoy I. I., Lopushanskiy I. N.]. – SPb: Yuridicheskij tsentr Press, 2006. – 492s.

9. *Florenskiy P. A. Sochineniya v 2-kh t. T. 2. U vodorazdelov mysli / P. A. Florenskiy. – M.: Pravda, 1990. – 448 s.*
10. *Sidorenko S. V. Buttja ljudyny u ghlobaljnomu prostori /S. V. Sidorenko// Ghumanitarnyj visnyk ZDIA. – 2005. – №22. – S. 170-176.*

УДК: 2-65

**ТЕУРГІЧНЕ БОГОБОРСТВО ЯК АЛГОРИТМ
«ДО-БІБЛІЙНОЇ» СВІТОГЛЯДНОЇ САМОСВІДОМОСТІ**

доктор філософських наук, професор, Чикарькова М. Ю.

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, Україна, Чернівці

Існує певна невизначеність у питанні про чинники, які впливали на формування біблійної картини світу. Біблія виникла у контексті язичницьких релігій Стародавнього Сходу і виступила в ролі протофілософії, оскільки ідея Єдиного Бога породжена раціонально-інтелектуальним імпульсом.

У статті досліджуються явища теургічного богоборства як алгоритм архаїчної світоглядної самосвідомості стародавніх месопотамців, єгиптян та жителів Ханаану. Робиться висновок, що усі ці релігії за своєю праксеологічною парадигмою намагалися так чи інакше магічно вплинути на навколишній світ – змінити долю, чинити опір ворожому впливу не тільки людини, але й часто – божества. І центром тут була сама людина, з її бажаннями, недосконалістю, пристрастями і страхами.

Ключові слова: теургічне богоборство, протофілософія, міф та ритуал, праксеологічна парадигма, антропоцентризм.

Чикарькова М. Ю. Теургическое богоборство как алгоритм «до-библейского» мировоззренческого самосознания/ Черновицкий торгово-экономический институт КНТЕУ, Украина, Черновцы

Существует некоторая неопределенность в вопросе о факторах, которые влияли на формирование библейской картины мира. Библия возникла

в контексте языческих религий Древнего Востока и выступила в роли протофилософии, поскольку идея Единого Бога была порождена рационально-интеллектуальным импульсом.

В статье исследуются явления теургического богоборчества как алгоритм архаического мировоззренческого самосознания древних месопотамцев, египтян и жителей Ханаана. Делается вывод, что все эти религии по своей праксеологической парадигме пытались так или иначе магически повлиять на окружающий мир – изменить судьбу, сопротивляться враждебному влиянию не только человека, но часто и божества. И центром здесь был сам человек, с его желаниями, несовершенством, страстями и страхами.

Ключевые слова: теургическое богоборчество, протофилософия, миф и ритуал, праксиологическая парадигма, антропоцентризм.

Chikarkova M. Theurgy rebellion as an algorithm of the "pre-biblical" ideological identity/ Chernivtsi Trade and Economics Institute KNTEU, Ukraine, Chtrnivtsy

The word "rebellion" is conceived as a challenge to the One God of the Bible in the spirit of existential rebellion of Lucifer; and at the same time it is identified with "Prometheism"; however, that in biblical ethics is a crime – it could be seen as heroism in the pagan mind. However, there is some ambiguity in the question of the factors that influenced the formation of the biblical world view. Bible arose in the context of the pagan religions of the Ancient East and acted as protophilosophy, since the idea of One God was born by the intellectual impulse. But a fundamental problem is the difference between the pagan`s magizm and biblical monotheistic conception: in the biblical system "magical consciousness" is fundamentally impossible; because the Bible is a response to the challenges faced by human archaic era. It makes sense to return to the starting point – in a world in which formed the ancient religious culture, among which stand out Bible.

This article explores the phenomenon of theurgy rebellion algorithm as an archaic ideological identity. This is the psychological setting of ancient Mesopotamians in active combat with nature, which seems to be possessed by evil spirits, and implementation of this installation. Attitude to the Egyptians also not dictated by the nature of piety: Egyptians sought to rule her own, and religious reform Akhenaten did was generated purely philosophical reflection. Canaan ritual murder of children imbued with the spirit of self-sacrifice in the name of human desire to "connect" fearsome deity donation. It is concluded that all these religions in their praxeological paradigm trying to somehow magically affect the world around us – to change the fate resist hostile influence not only people, but often – god. Deity, even as much stronger than man and definitely dominating in the hierarchy of beings imaginable in the universe was not for the archaic human centre of the world, as observed in the space of the Bible. Centre was the man with his wishes, imperfection, passions and fears. This makes talk about specific installation at anthropocentric picture of the world of primitive man and all civilizations that arose on its basis.

Keywords: theurgy rebellion, protophilosophy, myth and ritual, praxeological paradigm, anthropocentrism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

У нашому повсякденному лексиконі слово «богоборство» мислиться як виклик Єдиному Богові Біблії в дусі екзистенціального бунту Люцифера або ж славнозвісного байронового Каїна. Водночас це нерідко ототожнюється з прометеїзмом – для інтелігента радянського та пострадянського ґатунків усі божества існували начебто в єдиній площині – як оті «синій чорт» і «жовтий чорт» у Леніна (критика ідеї «богобудівництва» у Максима Горького). Але те, що в біблійній етиці по трактовано як жахливий злочин, у поганській свідомості могло сприйматися як героїзм. Водночас існує певна

невизначеність у питанні про чинники, які впливали на формування біблійної картини світу. Адже Біблія не є найдавнішим явищем у сфері релігійної культури, якщо розглядати її в контексті інших суспільств Стародавнього Сходу – навпаки, вона виникла в цьому контексті і багато що запозичила з нього. І вона виступила в ролі не лише конденсатора майбутніх ревіляційоністських релігій, а у ролі *протофілософії*, оскільки ідея Єдиного Бога, на відміну від міфології й філософії паганістського суспільства, живиться у витоках своїх не стільки емоційним переживанням начал природи або прагненням опанування їх теургічним шляхом («божества» землі, вогню, плідності, небесні світила тощо), скільки раціонально-інтелектуальним імпульсом до досягнення абстрактної Першопричини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Ця проблема не занадто часто приваблювала увагу дослідників. Звичайно, не можна сказати, що питання з цієї сфери зовсім не зачіпалися науковою думкою. Та кожна наука окремо заглиблювалася у власні проблеми, визначені її гносеологічним обрієм, і втрачаючи поступово цікавість до власне філософського ракурсу ситуації, й, тим більше, до вирізнення біблійного есхатологічного космосу з нескінченної круговерті язичницької міфологічної свідомості. І в кожній конкретній галузі знання неухильно запановували суто позитивістські установки на «конкретне» вивчення того чи іншого об'єкта. Але усе ж таки на певне коло спостережень ми можемо спиратися.

Не будемо детально зупинятися на тій очевидній обставині, що для значної частини вченої громадськості залишається досить життєво важливою проблема принципового розподібнення язичницького магізму, заснованого на міфологічному уявленні про можливість «перетворення усього на усе» та наївній вірі в можливість людини маніпулювати богами й демонами, і біблійної монотеїстичної релігії, в системі якої така «магічна свідомість»

принципово неможлива (хоча за зовнішніми ознаками певні епізоди Біблії можуть бути сприйняті як «магічні»). Так, знамениті епізоди змагання Мойсея з єгипетськими жерцями аж ніяк не спрямовані на прославляння магічних практик: жезл Мойсея є лише символом присутності Бога та божественної влади і не має нічого спільного зі знаряддями чаклунства на зразок «чарівної палички», оскільки не вручався героєві Вищою Силою в якості «чарівного помічника» казок, ніколи не використовувався для підкріплення заклинань або магічних формул чи, тим більше, задля маніпулювання Богом. За єдиним винятком (Чис. 20), Мойсей завжди використовував його лише за велінням Бога [3, с. 79]. Істотну різницю між діями Мойсея та магією єгиптян підкреслює й У. Бадж: Мойсей діяв за велінням Бога євреїв, а єгиптяне – за допомогою богів Єгипту, причому – наказуючи їм [2, с. 177]. А. Шуракі відмічає, що магія та способи передбачення майбутнього у євреїв беруть початок у культурі Єгипту та Месопотамії, але у Біблії зроблено акцент на неефективності магічних практик у порівнянні з могутністю Бога [33, сс. 139, 142]. Те ж щодо Нового Завіту: С. Гречишников зауважує, що часто лікування Ісусом хворих трактується як своєрідна лікувальна магія, але, як справедливо зазначає автор, зводити діяльність Ісуса до магії некоректно: «використовуючи магічну традицію, Христос працював на її дискредитацію» [9, с. 100]. Важко не погодитися з позицією М. Саммерса, який слушно вважає, що в Біблії викриття прихильників окультних наук будуються не на підозрі їх в ошуканстві, а «на відразі до магії як такої, що розглядалася як потенційний ґрунт для зла» [26, с. 237].

Отож маг, ця «ключова постать» язичницьких культур, виступає на сторінках Біблії як повелитель демонічних сил, що їх юдео-християнська свідомість ототожнює з псевдо-богами, як служитель «нечистої сили». Але справа ускладнюється й тим, що стосовно цього періоду ми не можемо говорити про філософію як таку, а лише – про предфілософію, яка була

перехідним етапом від власне міфології до філософії й являла собою «єдність мудрості, міфопоетичної свідомості та магії» [20, с. 11]. Навіть радянські філософи, переконані атеїсти, стверджуючи, що «філософія починається не з міркувань про бога, а з відкриття матеріальності світу, з поняття матерії», не могли ігнорувати величезну роль релігії у формуванні передфілософії, визнаючи її першоосновою етики Стародавнього світу (і Сходу зокрема) [32, с. 56, 91]. В. Ємельянов, один з найвизначніших авторитетів на пострадянському просторі, що займався проблемами формування передфілософії, називає її таким «етапом в розвитку людської свідомості, коли вже знайдено усі майбутні об'єкти думки, але відсутнє відволікання людини від безпосередньої діяльності з цими об'єктами», а воно відсутнє тому, що людина ще не дистанційована від самої себе, від своїх тілесних потреб та досвіду [11, с. 154]. Цікавою є його точка зору на проблеми співвідношення філософії, релігії та перед філософії. В. Ємельянов відзначає історично детерміновану спорідненість філософії як такої та релігії – вони обидві за своєю спрямованістю та метою протистоять передфілософії. І сотеріологічна монотеїстична релігія, і розвинена філософія відчують «неприязнь до зовнішнього буття людини, до її зв'язків із нижчим за ієрархією началом Природи та Єства», передфілософія же вважає людину частиною Природи та Єства, піклується про максимально сприятливі для людського буття обставини і не відкидає в людині жодної риси [11, с. 163].

Тому Біблія виступає в даній ситуації як відповідь на ті виклики, які постали перед людиною архаїчної пори. Але зовсім не досліджено питання про те, що заперечення сонму поганських Божеств у Біблії було подоланням зв'язаності людської думки рамками «сил природи» (фізичної матерії) й своєрідним шляхом до Логосу. Отож, мабуть варто повернутися, умовно кажучи, до точки відліку – у світ, в якому формувалися найдавніші релігійні культури, з-поміж яких вирізниться Біблія.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми,
котрим присвячується означена стаття.**

На додачу до сказаного, в силу того, що в церковній традиції склалося ставлення до Біблії як до Книги Книг, а силою віруючого і не завжди освіченого люду вона автоматично й апріорі сприймалася і сприймається як «найдавніший», отож і найбільш «істинний» текст, навколо Біблії виникає, так би мовити, аура виключності й ексклюзивності. Недаремно відкриття, скажімо, месопотамської цивілізації та виявлення в її лоні протобіблійного елементу сприймалося у другій половині XIX ст. чи то як «катастрофа» (для наївної віри), чи то як «розвінчання» сакральності Вічної Книги (для скептиків). Утім навіть сьогодні, коли, здавалося б, проблема генези Біблії, рівно як і її революційна, полемічна щодо язичницької спадщини роль мали б бути всім відомі, ентузіазм «розвінчання» Біблії, пошук її «язичницьких» коренів і негативізм щодо власне ізраїльської духовної спадщини не вщухають і навіть місцями посилюються.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Паганістичний теургізм можна розглядати як свого роду програмно-концептуальний проект оволодіння світом, який базувався, втім, звичайно не стільки на силогізмах, скільки на вольовому та емоційному русі психіки. Усе це можна визначити терміном «праксеологія» – за умови врахування того, що було зараз сказано. Дійсно, слід конкретно осмислити ту обставину, що лише йдучи шляхом магії людина тоді могла не просто усвідомити якісь фрагменти картини реального світоустрою, але й відчути себе – нехай ілюзорно – практичним володарем останнього, центром, стрижнем буття, таким собі «деміургом», який примушує речі служити їй, а світ інших «володарів» – коритися.

Варто також зосередитися більш детально на найвизначніших регіонах, локалізованих духовно, соціально-економічно і часто етнічно, в контексті яких формувалася давньоізраїльська спільнота та її неповторний релігійно-

духовний досвід, що став основою культури даного народу. Ступінь вивченості цієї проблеми та спрямованість цього вивчення можуть переконливо засвідчити гостру проблемність даної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Візьмемо для початку найдавніший, «месопотамський» контекст формування біблійного погляду на світ. Історики, релігієзнавці та мистецтвознавці, що цікавилися «добіблійною» Месопотамією та її літературно-художньою культурою, так чи інакше торкалися кола питань, поставлених нами вище. Але істориків турбувало переважно, скільки зерна з гектара збирали, скажімо, за Плутархом, а скільки – за іншими джерелами ці найдавніші землероби; вони визначали дати панування шумерських царів – до потопу чи після потопу; цікавило, чи таки був тут потоп, чи може – кілька потопів; з часом чи не головну увагу почала привертати соціально-економічна ситуація у месопотамських суспільствах і т. п. Релігієзнавці вивчали взаємовідносини людини з численними і зазвичай ворожими людині божествами цієї місцевості. Мистецтвознавці описували велич та символіку зіккуратів, культової скульптури або шумерської музики. Усе це складає класику месопотамознавства, і не можна сказати, що сучасні дослідження (в першу чергу дослідження філософів) додали щось особливо суттєве до даної картини. Характерно, що Б. Рассел у своїй фундаментальній «Історії західної філософії» (в якій абсолютно відсутній європоцентризм і східні корені західного способу мислення акцентуються настільки максимально повно, наскільки це можливо було у його часи) зовсім обходить увагою питання про Месопотамію, хоча приділяє велику увагу Біблії і зародженню християнства та складанню його філософії [25].

Класичні праці, які належать не-філософам, лишаються все ще неперевершено авторитетними і домінуючими. Так, К. Керам у своїй «Книзі веж», присвяченій Месопотамії, концентрується на історії археологічних

знахідок, пов'язаних з цією місцевістю, змальовує історію вивчення культурно-духовної панорами цієї найдавнішої цивілізації [17]. У книзі І. Дьяконова «Архаїчні міфи Сходу і Заходу» детально проаналізовано структуру основних євразійських міфів, які виникали на межі первісного суспільства й епохи міських культур, описано феномени переживання зовнішнього світу психікою жителя Межиріччя [10]. Але інтегруючий підхід, в якому комплексно сполучилися би практичні аспекти буття людини в природі та обрії її духовного пошуку, зустрічається нечасто. І дослідження такого роду вкрай цінні. З цього погляду взірцевою є книга М. Вебера «Аграрна історія Стародавнього Світу», в якій матеріал месопотамського життя вводиться до універсального історичного контексту буття міста як сигніфікації цивілізації – у масштабі «великої історії» [6].

Проте філософський зміст історії піднесення й знищення месопотамської цивілізації лишається, подібно, не дослідженим у своїх глибинних коренях. Одразу ж слід зауважити, що дослідники, які ретельно вивчають цю цивілізацію виключно з її матеріального боку, недооцінюють психологічної установки стародавніх месопотамців на активну боротьбу з природою, на відчайдушне психологічне протистояння жителя стародавньої Месопотамії примарному світові злих духів, який його невідступно оточував, як і загалом на специфіку асиро-вавилонської магії в системі давньосхідної культури. Останнє ж не можна чітко усвідомити, обминаючи річище біблійної рецепції і месопотамського магізму та його оцінки біблійними авторами.

Зазвичай (якщо не брати до уваги синкретичні твори мудреців пізньої античності та сучасні теософські трактати) асиро-вавилонська магія усе ж таки мало відома сучасній людині. Як відзначають фахівці, від початку XX століття тут панував філологічно-теологічний підхід, що змінився компаративістичним, а потім – соціологічно-етнографічним; лише у другій половині XX ст. явища культури стали розглядатися з точки зору їх соціально-психологічного змісту [13, с. 30–32]. І, хоча розробок у цій сфері,

якщо брати ситуацію в масштабі світової науки, досить багато, але, як відзначає видатний французький асиріолог Ш. Фоссе, навіть найбільш, здавалося б, конкретні результати досліджень тут достатньо непевні через різні причини – погане збереження табличок, незрозумілості семантичного характеру, умовність реконструкцій ритуальних дій, неточність хронології тощо [28, с. 60–68]. Проте, незважаючи на переповненість наукової літератури на дану тематику зворотами на зразок «виглядає правдоподібним», «можна припустити», «видається», перед нами розкривається все ж таки досить розгорнуто картина існування магії в Ассиро-Вавилонії. Так, у дуже змістовній, хоча й дещо компілятивній, книзі д-ра Леманна [19] «мудрість халдеїв» достатньо повно описана як цілісна система; особливо цінно те, що автор приділяє увагу розвитку цієї «мудрості» в Європі. Частіше увага авторів зосереджувалась на окремих питаннях. Скажімо, у книзі Н. Мухіна [22] описана виключно лікувальна магія Месопотамії, відповідні заклинання та використання магичних амулетів і талісманів. По суті, навіть фундаментальна праця Ш. Фоссе являє собою переважно виклад теургічних формул з розширеним коментарем [28]. Роботи радянського і пострадянського часів свідчать про укріплення цієї тенденції, хоча деякі праці сьогоднішніх вчених мають чимале методологічне значення. Наприклад, у фундаментальному дослідженні В. Ємельянова, не присвяченому месопотамській магії безпосередньо, підкреслюється тісний зв'язок між нею та ритуалом, оскільки «ритуал без магії неможливий» [12, с. 196]; тут описано також багато медичних та освячувальних магичних ритуалів Межиріччя. У працях оглядового характеру, в яких месопотамській магії відводяться окремі розділи, переважає часом дещо апологетичний щодо окультизму підхід [16]. Характерна книга І. Шаха про магію Сходу, в якій показано широту охоплення месопотамською магією різних сфер побутового життя та роль Вавилону у розповсюдженні магичних практик у світі; водночас автор проводить паралелі між месопотамською та скандинавською магією, в той

час, як про Біблію лише побіжно згадує [31]. Рідко коли автори наважуються розглянути проблему у філософському аспекті, намагаючись прослідкувати, що вплинуло на світогляд давнього месопотамця та яким йому уявлявся навколишній світ [5]. Взагалі в порівнянні культурних систем Месопотамії та інших регіонів частіше зосереджують на собі увагу «вторинні» моменти – наприклад, паралелі між месопотамською та античною духовними системами [14]. А безпосередня рецепція асиро-вавилонської магічної системи давньоізраїльським суспільством як діалог і конфлікт культур усе ще не часто приваблюють дослідників.

Те ж само стосується й концепції природи та культури в сакральному світі Стародавнього Єгипту, який виступає у Біблії послідовним і принциповим антагоністом «Божої правди» і є символом богоборчого й пихатого людського зарозуміння. Зрозуміло, що в глибинах історичного буття двох народів не все було від початку так просто, і що стародавні ізраїльтяни багато чим завдячують якраз духовному досвіду єгиптян. Але навіть довге перебування народу, який створив Біблію, в лоні єгипетської цивілізації, породило, як це типово для подібної ситуації, не стільки «запозичення», скільки полеміку і рішуче відокремлення.

Ставлення єгиптян до природи менш за все диктувалося духом поваги до «нерукотворного світу», який у Біблії трактується як творіння Боже. Щоправда, «екологічна» свідомість стародавніх єгиптян та її роль у духовному житті давньоєгипетського суспільства майже не вивчена. Це стосується і класичних досліджень [1, 21, 29 та ін.], і відносно недавніх [15]. Зокрема тут практично відсутні спроби «перекласти» мовою філософії світогляд, що закарбувався в староегипетській міфології. Це зрозуміло: між міфологічним і філософським мисленням, між міфом та логосом лежить прірва, оскільки перше є продуктом діяльності правої півкулі мозку й має емоційно-образний вияв; друге ж – продукт лівої півкулі, що в процесі еволюції спеціалізувалася на інтелектуальних моделях. Тому переказ міфу в

категоріях інтелектуального розумування є, в принципі, не стільки осягненням, скільки втратою, модернізацією архаїчного, дологічного в своїх основах мислення. Крім цього, варто взяти до уваги, що «історико-філософська традиція вивчення феномену міфу дає підстави вважати його доконечним компонентом культури» [8, с. 191]. Отже, не будемо й занадто принижувати давньоєгипетське світобачення: релігійна реформа Ехнатона, наприклад, породжена суто філософською рефлексією, щодо якої релігійне мистецтво Амарни – явище вторинне й ілюстративне. Філософська рефлексія зароджувалася на власне єгипетському ґрунті задовго до елліністичного впливу – з об'єднанням номів у єдину державу жерці мали значний клопіт з проблемою ідентифікації божеств, які в різних областях шанувалися в різних образах. Такі основоположні для єгиптології пам'ятки, як «Тексти саркофагів», є вже суто літературною обробкою міфів з сильним раціоналістичним підґрунтям. Елліністична ж експансія породила силу теологічних спекуляцій (на зразок синкретичного культу Серапіса – осмислення Озіріса як «єгипетського Зевса»). Власне, «єгипетська теологія... [– це] трактування єгипетськими теологами міфології у конструктивному й інтерпретаційному аспектах» [1, с.61]. Та безперечно одне: в основі давньоєгипетської релігійної системи лежала та ж сама теургічна установка, що й у месопотамців. Це було активне «зв'язування волі богів» людиною з метою остаточної перемоги й маніпулювання волею божества.

Дослідники єгипетського магізму (якщо не рахувати численні паранаукові писання в дусі теософів) не занадто часто зосереджуються на проблемі «людина – природа – божество – магія» в давньоєгипетському світі. Дослідження єгипетської магії нечисленні, хоча є всі підстави погодитися з думкою Х. Овузу щодо необхідності розглядати світогляд єгиптян «під духовно-магічним кутом зору» [24, с. 5]. Розвідки на зразок роботи британського єгиптолога Дж. Пінч «Магія в античному Єгипті» [34] – досить рідкий приклад детального аналізу різних аспектів функціонування

єгипетської магії – від магічних текстів та технік до розгляду «магічних» артефактів й навіть «чарівних» кольорів з їхнім символічним значенням. З цього ж розряду – класична праця У. Баджа, який талановито поєднує опис основних магічних предметів єгиптян з численними прикладами т. зв. «слів влади» (формул на амулетах) й магічних церемоній [2]. Не можна не згадати й роботу Б. Брієр, що, окрім традиційних описів статуеток, похорону, медичних ритуалів, магічних атрибутів гробниці Тутанхамона і т.п., розглядає тлумачення снів, листи мертвим [4].

Проте більш типова позиція, коли дослідники обмежуються лише констатацією факту наявності магії у Стародавньому Єгипті. К. Зелігманн, відводячи у своїй монографії окремий розділ магії Стародавнього Єгипту, в основному фіксує традиційну магію, пов'язану з похованням, та уявлення про магічну силу, яка надавалася словам у Єгипті; особливо цікавими є його міркування щодо магічної сили зображень та феномену статуй, які «оживають» [16]. Л. Котрелл зосереджує свою увагу на магії лише у зв'язку з медициною [18]; П. Монте, подаючи докладну побутоописову характеристику мешканців цієї країни, хоча й згадує магію давніх єгиптян неодноразово, але лише як ілюстрацію до тієї чи іншої події в їхньому житті [21], а Х. Овузу подає лише дуже лаконічну характеристику деяких магічних ритуалів єгиптян та магічних предметів, що, за уявленнями цього народу, мали чарівну силу [24].

Ще більш проблемним, ніж у Давньому Єгипті, є стан дослідження магічної компоненти у Стародавньому Ханаані. Так, ситуація жертвоприношення у ханаанських культах – кульмінація теургічного ритуалу – не занадто часто вивчається: насамперед, мабуть, зі зрозумілих психологічних причин. Сучасні дослідники, які так чи інакше перебувають в полі впливу християнської етики, начебто шоковані, й обмежуються, як правило, лише констатацією самого факту, очевидно, вважаючи, що він красномовно говорить сам за себе. Навіть спеціалізовані видання найчастіше

або просто фіксують різні варіанти даного ритуалу [30], або представляють собою археологіко-історичний аналіз [27].

До феномену ханаанського дитячого жертвоприношення звертається християнська теологія, яка наголошує, зрозуміло, на етичному моменті й відсилає читача до Біблії, що різко негативно відгукується на цей культ [23, с. 101–102]. Богослов бачить у ситуації дикість людини, яка не відає Бога Біблії, і підкреслює, що боги ханаанян, що вимагали подібних жертв, «не могли викликати в людини ані почуття вдячності, ані почуття любові. Вони часто виступають як втілення незрозумілої й ворожої влади зла, яке, не питаючи людини, втручається в її життя й безжально розпоряджається ним» [7, с. 55]. Філософія ж зазвичай гидливо обминала ці речі – якщо не брати до уваги нинішню т. зв. філософію New Age, що прагне відродити й консолідувати світову язичницьку спадщину в піку християнству, й більш-менш відкрито схвалює найбільш шокуючі її моменти, і у підтексті неоязичницького ренесансу поступово усе більш чітко заявляє про себе дух «чорної меси», яка включала, зокрема, жертвоприношення немовляти й причащення його кров'ю.

Висновки з даного дослідження і перспектива подальших розвідок у даному напрямку.

Отже, усі основні язичницькі релігії, які являють собою контекст народження Біблії, за своєю праксеологічною парадигмою досить подібні між собою. Одним із основних елементів кожної із них (окрім зороастризму) є магія, що обов'язково включала в себе теургію. Божество, навіть будучи набагато сильнішим за людину й безперечно переважаючи в ієрархії мислимих у всесвіті істот, не було для архаїчної людини центром світу, як це спостерігається у космосі Біблії. *Центром тут усе ж таки була сама людина*, з її бажаннями, недосконалістю, пристрастями і страхами. Це змушує говорити про певну установку на своєрідну антропоцентричність картини світу первісної людини та усіх цивілізацій, які виникли на її базі. Можна

лише сперечатися про, так би мовити, різний ступінь антропоцентричності. Скажімо, стародавні месопотамці використовували магію насамперед з метою чинити опір згубним впливам, лікувати і т. п., водночас визнаючи, що існують речі, на які вони вплинути не можуть. На відміну від них, стародавні єгиптяни, попри всю їхню пошану до богів, являють собою приклад типово антропоцентричної цивілізації, наскрізь просякнutoї ідеєю всемогутності людини, що вважала – можна змінити усе, і командувати навіть богами (іноді «методом» банального залякування їх, або отримуючи над ними владу за допомогою називання їхніх імен, замовляючи заклинаннями і т. п.). Усі ці релігії намагалися так чи інакше магiчно вплинути на навколишній світ – змінити долю, чинити опір ворожому впливу не тільки людини, але й часто – божества, навести причину на іншого тощо.

Література:

1. Антес Р. *Мифология в древнем Египте* / Р. Антес // *Мифология древнего мира*. – М.: Наука, 1977. – С. 55–122.
2. Бадж Э. А. *Египетская религия. Египетская магия* / Эрнест Альфред Уоллис Бадж; [пер. с англ.]. – М.: Алетейа, 2000. – 392 с.
3. *Библейский культурно-исторический комментарий: в 2-х ч. Ч.1. Ветхий Завет.* / Дж. Х. Уолтон, В. Х. Мэттьюз, М. У. Чавалес; пер. с англ. – СПб.: Мир, 2003. – 984 с.
4. Бриер Б. *Древнеегипетская магия* / Б. Бриер ; пер. с англ. В. Симакова. – М.: Крон-Пресс, 2000. – 381 с. – (Серия «Таинственный мир»).
5. *В преддверии философии. Духовные искания древнего человека* / Г. Франкфорт, Г. А. Франкфорт, Дж. Уилсон, Т. Якобсен. – СПб.: Амфора, 2001. – 314 с.
6. Вебер М. *Аграрная история Древнего мира* / Макс Вебер. – М.: Канон-пресс-Ц; Кучково поле, 2001. – 576 с.

7. Вепрук В. *Феномен аскетизма в религиозной жизни человечества* / Василий Вепрук. – Черновцы : Книги-XXI, 2006. – 480 с.
8. Гатальська С. М. *Філософія культури : підруч. для студ. вищ. навч. закл.* / Стелла Миколаївна Гатальська. – К. : Либідь, 2005. – 328 с.
9. Гречишников С. Е. *Магия как социокультурный феномен* / С. Е. Гречишников. – Калуга: Облиздат, 1999. – 151 с.
10. Дьяконов И. М. *Архаические мифы Востока и Запада* / И. М. Дьяконов. – М.: Наука, 1990. – 246 с.
11. Емельянов В. В. *Предфилософия Древнего Востока как источник нового философского дискурса* / В. В. Емельянов // *Вопросы философии*. – 2009. – № 9. – С. 153–163.
12. Емельянов В. В. *Ритуал в Древней Месопотамии* / В. В. Емельянов. – СПб.: Азбука-классика, Петербургское Востоковедение, 2003. – 320 с.
13. Емельянов В. В. *Шарль Фоссе и ассирийская магия* / В. В. Емельянов // Фоссе Ш. *Ассирийская магия*. – СПб.: Евразия, 2001. – С. 5–45.
14. Емельянов В. В. *Шумерская культура как предплатонизм* / В. В. Емельянов // *Библиотека истории русской философии и культуры «Дом А. Ф. Лосева»: бюллетень*. – М., 2005. – Вып. 1. – С. 45–48.
15. Замаровский В. *Их величества пирамиды* / Войтех Замаровский; [пер. со словац.]. – М.: Наука, 1981. – 447 с.
16. Зелигманн К. *История магии и оккультизма* / Курт Зелигманн; [пер. с англ. А. Блейз]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2001. – 576 с. – (Таинственный мир).
17. Керам К. *Боги, гробницы, ученые. Роман археологии* / К. Керам; [пер. с нем. А. Варшавского] – СПб.: КЭМ; Н. Новгород: Нижегородская ярмарка, 1994. – 367 с. – (Сфинкс. Великие археологические открытия).
18. Котрелл Л. *Во времена фараонов* / Леонард Котрелл; [пер. с англ. Ф. Л. Мендельсона и В. И. Андрушова]. – М.: Наука, 1982. – 380 с. – (По следам исчезнувших культур Востока).

19. Леман А. Иллюстрированная история суеверий и волшебства от древности до наших дней / Альфред Леман. – К.: Україна, 1991. – 400 с.
20. Малеева М. А. Миф как социокультурный феномен : автореф. на соиск. науч. степ. канд. философ. наук: спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / Малеева Мария Ахмедовна. – Черкесск, 2005. – 26 с.
21. Монте П. Повседневная жизнь египтян во времена великих фараонов / Пьер Монте; [пер. с фр. Ф. Л. Мендельсон]. – М.: Молодая гвардия, 2000. – 465 с. – (Живая история: повседневная жизнь человечества).
22. Мухин Н. Магия и колдовство у ассирио-вавилонян / Н. Мухин. – К.: Тип. И. Горбунова, 1905. – 24 с.
23. Никифор (Бажанов, архимандрит). Библейская энциклопедия/ Никифор (Бажанов, архимандрит). – М.: ТЕРРА-TERRA, 1991. – 902 с.
24. Овузу Х. Символы Египта / Хайке Овузу; [пер. с англ.]. – М.; СПб.: Дilia, 2006. – 288 с.
25. Рассел Б. История западной философии / Бертран Рассел; [пер. с англ.]. – М.: Изд-во иностр лит., 1959. – 936 с.
26. Саммерс М. История колдовства / Монтегю Саммерс; [пер. с англ. А. Лотменцева]. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 413 с. – (Серия «Зловещие страницы истории»).
27. Финикийская мифология. – СПб.: Летний сад: Журнал «Нева», 1999. – 331 с.
28. Фоссе Ш. Ассирийская магия / Ш. Фоссе. – СПб.: Евразия, 2001. – 336 с.
29. Фрэзер Д. Д. Золотая ветвь: исследование магии и религии / Джеймс Джордж Фрэзер ; [пер. с англ. М. Рыклина]. – М.: Политиздат, 1983. – 703 с. – (Библиотека атеистической литературы).
30. Циркин Ю. Б. Мифы Финикии и Угарита / Ю. Б. Циркин. – М.: АСТ: Астрель: Редакц.-издат. комплекс Русанова, 2000. – 480 с.
31. Шах И. Магия Востока / Идрис Шах. – М.: Локид: Миф, 2000. – 304 с.

32. Шахнович М. Происхождение философии и атеизм / Михаил Шанович. – Ленинград: Наука, 1973. – 250 с. – (Научно-атеистическая серия).
33. Шураки А. Повседневная жизнь людей Библии / Андре Шураки; [пер. с фр. А. Е. Винник]. – М.: Молодая гвардия, 2004. – 278 с.
34. Pinch G. *Magic in Ancient Egypt* / Geraldine Pinch. – London: British Museum Press, 1994. – 191 p.

References:

1. Antes R. *Mifologiya v drevnem Yegipte* / R. Antes // *Mifologiya drevnego mira*. – М.: Nauka, 1977. – S. 55–122.
2. Badzh E. A. *Yegipetskaya religiya. Yegipetskaya magiya* / Ernest Alfred Uollis Badzh; [per. s angl.]. – М.: Aleteya, 2000. – 392 s.
3. *Bibleyskiy kulturno-istoricheskiy kommentariy: v 2-kh ch. Ch.1. Vetkhiy Zavet.* / Dzh. Kh. Uolton, V. Kh. Mettyuz, M. U. Chavales; per. s angl. – SPb.: Mir, 2003. – 984 s.
4. Brier B. *Drevneegipetskaya magiya* / B. Brier; per. s angl. V. Simakova. – М.: Kron-Press, 2000. – 381 s. – (Seriya «Tainstvennyy mir»).
5. *V preddverii filosofii. Dukhovnye iskaniya drevnego cheloveka* / G. Frankfort , G. A. Frankfort, Dzh. Uilson, T. Yakobsen . – SPb.: Amfora, 2001. – 314 s.
6. Veber M. *Agrarnaya istoriya Drevnego mira* / Maks Veber. – М.: Kanon-press-Ts ; Kuchkovo pole, 2001. – 576 s.
7. Vepruk V. *Fenomen asketizma v religioznoy zhizni chelovechestva* / Vasiliy Vepruk. – Chernovtsy: Knigi-KhKhI, 2006. – 480 s.
8. Gatal'ska S. M. *Filosofiya kulturi: pidruch. dlya stud. vishch. navch. zakl.* / Stella Mikolaïvna Gatal'ska. – K.: Libid, 2005. – 328 s.
9. Grechishnikov S. Ye. *Magiya kak sotsiokulturnyy fenomen* / S. Ye. Grechishnikov. – Kaluga: Oblizdat, 1999. – 151 s.
10. Dyakonov I. M. *Arkhaicheskie mify Vostoka i Zapada* / I. M. Dyakonov. – М.: Nauka, 1990. – 246 s.

11. Yemelyanov V. V. *Predfilosofiya Drevnego Vostoka kak istochnik novogo filosofskogo diskursa* / V. V. Yemelyanov // *Voprosy filosofii*. – 2009. – № 9. – S. 153–163.
12. Yemelyanov V. V. *Ritual v Drevney Mesopotamii* / V. V. Yemelyanov. – SPb.: Azbuka-klassika, Peterburgskoe Vostokovedenie, 2003. – 320 s.
13. Yemelyanov V. V. *Sharl Fosse i assiriyskaya magiya* / V. V. Yemelyanov // *Fosse Sh. Assiriyskaya magiya*. – SPb.: Yevraziya, 2001. – S. 5–45.
14. Yemelyanov V. V. *Shumerskaya kultura kak predplatonizm* / V. V. Yemelyanov // *Biblioteka istorii russkoy filosofii i kultury «Dom A. F. Loseva»: byulleten.* – M., 2005. – Vyp. 1. – S. 45–48.
15. Zamarovskiy V. *Ikh velichestva piramidy* / Voytek Zamarovskiy; [per. so slovats.]. – M.: Nauka, 1981. – 447 s.
16. Zeligmann K. *Istoriya magii i okkultizma* / Kurt Zeligmann; [per. s angl. A. Bleyz]. – M.: KRON-PRIYeSS, 2001. – 576 s. – (*Tainstvennyy mir*).
17. Keram K. *Bogi, grobnitsy, uchenye. Roman arkheologii* / K. Keram; [per. s nem. A. Varshavskogo] – SPb.: KEM; N. Novgorod: Nizhegorodskaya yarmarka, 1994. – 367 s. – (*Sfinks. Velikie arkheologicheskie otkrytiya*).
18. Kotrell L. *Vo vremena faraonov* / Leonard Kotrell; [per. s angl. F. L. Mendelzona i V. I. Andrushova]. – M.: Nauka, 1982. – 380 s. – (*Po sledam ischeznuvshikh kultur Vostoka*).
19. Leman A. *Illyustrirovannaya istoriya sueveriy i volshebstva ot drevnosti do nashikh dney* / Alfred Leman. – K.: Ukraina, 1991. – 400 s.
20. Maleeva M. A. *Mif kak sotsiokulturnyy fenomen: avtoref. na soisk. nauch. step. kand. filosof. nauk: spets. 24.00.01 «Teoriya i istoriya kultury»* / Maleeva Mariya Akhmedovna. – Cherkessk, 2005. – 26 s.
21. Monte P. *Povsednevnyaya zhizn egiptyan vo vremena velikikh faraonov* / Per Monte; [per. s fr. F. L. Mendelson]. – M.: Molodaya gvardiya, 2000. – 465 s. – (*Zhivaya istoriya: povsednevnyaya zhizn chelovechestva*).

22. Mukhin N. *Magiya i koldovstvo u assiro-vavilonyan* / N. Mukhin. – K. : Tip. I. I. Gorbunova, 1905. – 24 s.
23. Nikifor (Bazhanov, arkhimandrit). *Bibleyskaya entsiklopediya* / Nikifor (Bazhanov, arkhimandrit). – M.: TYeRRA-TYeRRA, 1991. – 902 s.
24. Ovuzu Kh. *Simvoly Yegipta* / Khayke Ovuzu ; [per. s angl.]. – M.; SPb.: Dilya, 2006. – 288 s.
25. Rassel B. *Istoriya zapadnoy filosofii* / Bertran Rassel; [per. s angl.]. – M.: Izd-vo inostr lit., 1959. – 936 s.
26. Sammers M. *Istoriya koldovstva* / Montegyu Sammers; [per. s angl. A. Lotmentseva]. – M.: OLMA-PRYeSS, 2002. – 413 s. – (Seriya «Zloveshchie stranitsy istorii»).
27. *Finikiyskaya mifologiya*. – SPb.: Letniy sad: Zhurnal «Neva», 1999. – 331 s.
28. Fosse Sh. *Assiriyskaya magiya* / Sh. Fosse. – SPb.: Yevraziya, 2001. – 336 s.
29. Frezer D. D. *Zolotaya vetv: issledovanie magii i religii* / Dzheym Dzhordzh Frezer; [per. s angl. M. Ryklina]. – M.: Politizdat, 1983. – 703 s. – (Biblioteka ateisticheskoy literatury).
30. Tsirkin Yu. B. *Mify Finikii i Ugarita* / Yu. B. Tsirkin. – M.: AST: Astrel: Redakts.-izdat. kompleks Rusanova, 2000. – 480 s.
31. Shakh I. *Magiya Vostoka* / Idris Shakh. – M.: Lokid: Mif, 2000. – 304 s.
32. Shakhnovich M. *Proiskhozhdenie filosofii i ateizm* / Mikhail Shanovich. – Leningrad: Nauka, 1973. – 250 s. – (Nauchno-ateisticheskaya seriya).
33. Shuraki A. *Povsednevnyaya zhizn lyudey Biblii* / Andre Shuraki; [per. s fr. A. Ye. Vinnik]. – M.: Molodaya gvardiya, 2004. – 278 s.
34. Pinch G. *Magic in Ancient Egypt* / Geraldine Pinch. – London: British Museum Press, 1994. – 191 p.

РОЗДІЛ III. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА

УДК 75.05:726.54(477)

ТВОРЧИСТЬ СУЧАСНИХ ВОЛИНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ У РЕЦЕПЦІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ЕСТЕТИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Степанчук Т. А.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна,
м. Луцьк

У статті подаються результати дослідження сприйняття студентською молоддю творчості сучасних волинських художників. Експеримент проводиться на прикладі спадщини О. Бурдаш, С. Костукевич та Л. Литвина. Аналізується ситуація щодо спілкування молоді з мистецтвом. Подаються окремі пропозиції щодо виходу із вказаної естетико-соціальної кризи.

Ключові слова: образотворче мистецтво, сприйняття, студентська молодь, виставковий процес, сучасне суспільство.

Степанчук Т. А. Творчество современных волинских художников в реценциях студенческой молодёжи: эстетико-социологический аспект/ Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Украина, Луцк.

В статье представлено результаты исследования восприятия студенческой молодежью творчества современных волинских художников. Эксперимент проводился на примере наследия Е. Бурдаш, С. Костукевич, Л. Литвина. Анализируется ситуация относительно общения молодежи с искусством. Предлагаются идеи для выхода из указанного эстетико-

соціального кризиса.

Ключевые слова: изобразительное искусство, восприятие, студенческая молодежь, выставочный процесс, современное общество.

Stepanchuk T. A. Creation of modern Volyn artists in a reception of student's youth: aesthetic-sociological aspect/ East European national university named after Lesya Ukrainka, Ukraine, Lutsk.

The results of the research about students' youth perceptions of modern Volyn artist's creation are presented in the article. The experiment was carried out on the example of heritage of O. Burdash, S. Kostukevych and L. Lytvyn. The situation regarding the communication of youth with art is analyzes. Some suggestions for overcoming the above stated aesthetic and social crisis are served.

Key words: art, perception, students' youth, exhibition process, modern society.

Вступ. Розвиток українського суспільства дедалі більше показує прірву між академічним мистецтвом та широким колом реципієнтів, якими це мистецтво мало би споживатися. Корені цієї “відстороненості” – у низці культурних, психологічних і соціальних чинників, а сама проблема є достатньо болючою: художник і соціум ніби співіснують у різних інформаційних вимірах, часом “зазираючи” у сферу буття іншого. Як і в суміжному мистецтві – сучасній музиці (маємо на увазі її авангардний академічний пласт) утворилися фестивалі “для вибраних”, так і в образотворчому мистецтві виставковий процес є площадкою для спілкування вузького кола однодумців. Така критичність ситуації, а тим більше її крещендуюча загрозлива динаміка, обумовлює актуальність обраної теми та, що найважливіше, потребу розробки системних кроків для виходу.

Як було заявлено, дана наукова розвідка стосується естетико-соціологічного аспекту аналізу проблем сучасного образотворчого мистецтва. Тому оглянемо праці, скеровані на висвітлення питань *соціології культури* та

її сприйняття, а також соціально-політичних передумов культурного розвитку на сучасному етапі, вирізвивши праці таких вчених як Юлія Байєр [1], Сергій Волков [2], Олександр Гриценко [3], Еміль Дюркгейм [4], Євгеній Попов [5], Олександр Семашко та Володимир Піча [6] та ін., на основні постулати яких спираємося при проведенні нашого дослідження. Натомість ракурси, обрані у представлених науковій розвідці, показують її паралелі із роботами у суміжних сферах мистецтвознавства. Це вивчення художньо-естетичних смаків *студентської* молоді на прикладі музики, здійснене Зоряною Ластовецькою-Соланською [7] і дослідження *волинської* аудиторії у музичній сфері Олександра Марача [8]. Оскільки проблеми сприйняття сучасного мистецтва у художній та музичній царині є досить подібними, окремі ідеї цих науковців також враховуємо у нашій роботі. Таким чином, **мета** нашого дослідження постала у потребі аналізу сприйняття студентською молоддю творчості сучасних волинських художників в естетико-соціологічному аспекті, а її головними **завданнями** є показ ситуації, яка склалася у студентському середовищі стосовно сприйняття творчості сучасних художників краю, та пропозиції щодо виходу із вказаної естетико-соціальної кризи. При цьому у трактуванні взаємодії особистості та культури у сучасному соціумі виходитимемо із того, що соціокультурний підхід виявляє програми життєдіяльності та життєздатності суспільства, і не обмежується дослідженням самої культури, а “виходить” на “культурне ціле зі світом людини, соціальним космосом, міжпоколінними трансляторами цінностей і норм” [9, с. 95]. Власне, культура як “транслятор цінностей” – чи не головне її покликання, до якого звернемося на прикладі сприйняття творчості сучасних волинських художників.

Виклад основного матеріалу. Автором було проведене соціологічне дослідження думки студентської молоді про творчість художників, що різними гранями представляють сучасну культуру – Олени Бурдаш, Світлани Костукевич, Леоніда Литвина. Дослідження проводилося методом

анкетування зі студентами Інституту мистецтв Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. До анкетування були залучені студенти молодших курсів (18–20 років, 70% – жіночої статі) напряму “Образотворче мистецтво”, які ще не зарекомендували себе як сформовані фахівці, а після завершення ВНЗ планують отримати кваліфікацію “викладач образотворчого мистецтва”, та напряму “Музичне мистецтво” – представники сфери суміжного мистецтва. Таким чином, в цілому респондентів можна визначити, словами Теодора Адорно, як “митці широкого профілю” [10], а у нашому випадку – назвемо сегменти аудиторії так: “майбутні митці-професіонали”, що показують тенденції у фаховій сфері, та “майбутні митці суміжного мистецтва”, що презентують (чи мають презентувати) зацікавленого споживача.

На розгляд респондентів були запропоновані три групи картин.

Перша група – глибоко-символічні, із відчуттям містики тисячоліть, яскраво-кolorитні роботи Олени Бурдаш – “Двоє як одне”, “Зустріч”, ряд робіт із циклів “Все тече, все міняється”, “Веретено долі” (див.: [11]). Ці полотна, в яких мисткиня звертається до правічних основ буття, втілюючи дуальну гармонію чоловічого та жіночого первнів, активізують інтуїтивне пізнання реципієнта та привносять в актуалізоване сьогодення вічні закони всесвіту.

Друга група – сповнені романтичного натхнення, переважно реалістичні зображення квітів, як, наприклад, “Ромашкове поле”, а також нарциси, маки та інші польові квіти – як у природному середовищі, так і в натюрмортах, квітковий розпис по батіку. Як написали в одній із рецензій, “Світлана Костукевич не належить до художників, які вражають розмаїттям тематики, ускладненою філософічністю, модерними пошуками. Але вона знайшла у мистецтві ту нішу, в якій почувається вільно й розкуто, наче бджілка над квітучим весняним лугом... Світлана Костукевич квітів не зриває, вона увічніює їх на полотні разом із росοю, майже невидимим цілунком сонячного

променя і відблиском місяця на нічному небі...” [12].

Третя група – зовсім інші за естетико-стилістичним вираженням і настроєвою семантикою роботи Леоніда Литвина: автопортрет та портрет народної артистки України Людмили Приходько, серія “Мисливський сезон – 2006”, полотна військової та космічної тематики, що є відгомонам історико-ментальних традицій української та радянської історії, а також формування чоловічого характеру у суворих умовах архангельського ліспромхозу, балтійського і північного флотів, де свого часу перебував митець. Показово, що герой на автопортреті – молодий мужній чоловік з оголеним торсом у безкозирці північного флоту – знаходиться між білим ангелом, що сидить на правому чорному крилі моряка, і чорним бісом – на лівому білому крилі. Релятивність добра і зла, духовного і матеріального посилюється ланцюгами, якими прикуті руки героя – руки художника і трудівника; показом лебединиої сім’ї, над якою – біс, порівнянням підводного човна і паперового кораблика. Далечінь, крізь пильний погляд, розкриває нам історію, скриту “туманом часу”, в якому проглядаються прапори УРСР (червоно-синій) та України (синьо-жовтий), що майорять над спорудам різних епох. Але найбільша історична, навіть ментальна трансформація показана безкозиркою з червоною зіркою на голові героя, що відтіняє давньоруський шолом. Отож, автопортрет сповнений містичного сприйняття світу, в якому лише герой виписаний у “реальному” баченні – із прямим суворим поглядом, піднятими бровами, сильними руками, скрупульозно виписаними мускулами.

Отож, три групи різних за естетико-стилістичними та жанровими ознаками полотен були представлені респондентам. Виявилося, що 10% анкет студентів-музикантів лишилися зовсім або майже зовсім незаповненими (зауважимо, що студенти цієї спеціальності не вивчають дисциплін, пов’язаних із образотворчим або іншими суміжними мистецтвами). Проте, 100% студентів-художників і 90% студентів-музикантів висловили свої думки із запропонованої теми. Їх відповіді містять такі основні результати, подані

узагальнено (відсоткові позиції заокруглено).

1. *На Вашу думку, які головні напрямки живопису представлено у творах волинських художників: 1) Олени Бурдаш; 2) Світлани Костукевич; 3) Леоніда Литвина.* Питання вимагає певної фахової підготовки. Тому лише 40% студентів групи майбутніх зуміли визначити напрямки живопису у запропонованих творах, 20% зробили це частково. Серед студентів-музикантів відповідь дали 10% респондентів із числа тих, що заповнили анкети, та у 30% з цієї групи були зафіксовані окремі спроби визначення.

2. *Творчість Олени Бурдаш викликає у Вас насамперед інтелектуальну чи емоційну реакцію? Які думки та почуття викликають картини мисткині? Які конкретно твори?* Насамперед емоційну реакцію (70%) – “емоційну захопленість”, “радість”, “як внутрішній світ зустрічається із зовнішнім” (“Двоє як одне”, “Зустріч”). Щодо інтелектуальної реакції, то вона виникла лише у 30% – від полотен циклу “Веретено долі”. Були вказівки на асоціації з вільністю людської душі як пташки, з невпинною течією ріки життя тощо.

3. *Які тенденції сучасної культури відтворено у живопису Олени Бурдаш? Чи можете привести аналоги у музичній культурі, літературі тощо?* Відповіді від примітивізму, декоративності до символізму і абстракції. Аналоги вказані в окремих музикантів, а саме: “Орфей і Еврідіка” Х. В. Глюка, “Ромео і Джульєтта” С. Прокоф’єва, “Аїда” Дж. Верді.

4. *Творчість Світлани Костукевич викликає у Вас насамперед інтелектуальну чи емоційну реакцію? Які думки та почуття викликають картини мисткині? Які конкретно твори?* 95% респондентів відмітили яскраву емоційну реакцію – “емоційну захопленість”, “радість”, “щастя”, “позитив”, “світлі, мрійливі почуття”, “єдність з природою”, пов’язані, зокрема, зі “свіжістю кольору”, “простором”. Було вказано на полотна як “безтурботні роботи, що пахнуть дитинством, літом і мріями”. Особливо теплі відгуки у респондентів знайшли “Ромашкове поле” і розписи по батіку.

5. *Які тенденції сучасної культури відтворено у живопису Світлани*

Костукевич? Чи можете привести аналоги у музиці, літературі тощо? Змістовних відповідей не було, окрім аналогії з музичним твором “Хмари” (автора не вказано, ймовірно, один із ноктюрнів К. Дебюссі).

6. *Творчість Леоніда Литвина викликає у Вас насамперед інтелектуальну чи емоційну реакцію? Які думки та почуття викликають картини митця? Які конкретно твори?* Контрастом стали полотна Леоніда Литвина, відповідно – контрастні відгуки. 30% респондентів (художники) відмітили інтелектуальну реакцію, насамперед щодо автопортрету, вказали на зображення тіло будови чоловіка. Із 70% респондентів, які вказали на емоційну реакцію, більшість були засмучені виглядом вбитих тварин: “викликає біль”, “жаль за вбитими тваринами”, “все неживе», “суворе”, аж до “відрази від світу”. Були й висловлювання про автопортрет як такий, що викликає “душевні протиріччя, протистояння добра і зла”.

7. *Які тенденції сучасної культури відтворено у живопису Леоніда Литвина? Які аналоги у музичній культурі, літературі тощо?* Останнє висловлювання щодо попереднього питання доповнилося вказівкою на боротьбу добра і зла у симфоніях і “Патетичній” сонаті Л. ван Бетховена.

8. *Які із представлених картин усіх художників Вам найбільше імпонують? Чому? Які “найближчі” до душі?* Найбільш імпонують аудиторії полотна Світлани Костукевич колористичною гамою та позитивом (художники і музиканти), та Олени Бурдаш як такі, що змушують замислитися на сенсом життя (художники). Із полотен Леоніда Литвина відмітили як кращий автопортрет (художники). Було вказано й на індивідуальну цінність кожної з картин, що висловлює свої думки.

9. *Як Ви вважаєте, які цінності несуть (або ні) представлені твори? Яким є їх вплив на глядача?* При констатації різного впливу на різних реципієнтів найбільше відмітили любов до природи, протилежної статі, України (хоча, зауважимо, творів відкрито-національної тематики не було).

10. *Чия творчість із представлених художників Вам була відома*

раніше? Де Ви зустрічалися із цими картинами? Відповіді показали, що 70% студентів-художників знайомі із усіма чи окремими запропонованими полотнами волинських митців – їх творчість представлена у виставковому процесі краю. На жаль, нікому зі студентів-музикантів досі не була відома творчість цих (а напевно, і багатьох інших) художників Волині.

11. Як Ви вважаєте, творчість цих художників призначена для сприйняття професіоналами чи любителями живопису? Відповіді розділилися. Відмітили потребу осмислення і перцептивну складність картин О. Бурдаш, спрямованість на професіоналів окремих творів Л. Литвина.

12. Які заходи можуть покращити ситуацію у художній культурі – більш тісно знайомити суспільство із творчістю митців? 100% респондентів вказали на потребу активізації виставкового процесу. При цьому студенти-музиканти наполягають на його проведенні «на вулиці, у громадських місцях» – тобто виведенні із вузького кола професіоналів, із активним інформуванням (10% респондентів наголосили на капіталовкладеннях у цей процес). Студенти-художники зауважили на потребі створення комфортних умов для митців у проведенні виставок (20%), а також додали необхідність проведення пленерів, «живого» спілкування.

13. На Вашу думку, чи образотворче мистецтво Волині має свої особливості у загальноукраїнському контексті, а українське – у світовому? У чому вони проявляються? Вказували на регіональну специфіку та індивідуальні особливості митців, що проявляються у різних регіонах, а також на особливу “душевну чистоту” українського образотворчого мистецтва, що не так добре, як хотілося б, відоме у світі.

14. Ким Ви себе вважаєте – “експертом” у питаннях образотворчого мистецтва, “добрим споживачем” чи “емоційним глядачем”? 90% студентів-музикантів і 80% студентів-художників віднесли себе до “емоційних глядачів”, решта – до “добрих споживачів”. При цьому ряд студентів-художників висловили бажання стати “експертами”.

Висновки. Результати дослідження привели до висновку, що студентська молодь катастрофічно мало знайома із творчістю сучасних митців у царині академічного мистецтва, що прослідкували на прикладі образотворчої спадщини. Сприйняття базувалося на емоційній реакції, дуже рідко підкріпленій певними понятійними висловлюваннями. “Найближчою” до реципієнтів виявилася С. Костукевич з образами природи, що “лягають на душу”, дещо складніше (але й цікавіше!) з осмисленням символіки полотен О. Бурдаш. Натомість прикро вразили емоційно-налаштовану, переважно жіночу аудиторію натюрморти із вбитими тваринами Л. Литвина, хоча ряд респондентів позитивно відмітили автопортрет митця. Недостатньою є й здатність студентів порівнювати живописні твори із продуктами суміжних видів мистецтв, що свідчить про відсутність досвіду аналізу. Де ж вихід із вказаної естетико-соціальної кризи? Як залучити широке коло реципієнтів до спілкування з сучасним мистецтвом, та й мистецтвом взагалі? Цю відповідь також знаходимо в анкетах респондентів, при чому студентів-музикантів: виставковий процес повинен “прийти” до глядача (“на вулицю”, в інші громадські місця), якщо глядач не йде у виставкові зали. Очевидно, це і є одне із важливих естетико-соціальних завдань сучасного суспільства.

Література:

1. Байер Ю. П. Социокультурная коммуникация и постмодерн / Байер Ю. П. // *Виртуальное пространство культуры: Материалы научной конференции. 11–13 апреля 2000 г.* – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – С. 131–133; [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://anthropology.ru/ru/texts/bayer/virtual_45.html.
2. Гриценко О. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі / О. Гриценко. – К.: УЦКД, 2000. – 228 с.
3. Волков С. М. Мистецька освіта в культурі України 90-х рр. XX століття: [навчальний посібник] / Сергій Волков. – К. : [б/в], 2006. –

207 с.

4. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Эмиль Дюркгейм; [пер. с фр., составление, послесловие и примечания А. Б. Гофмана]. – М.: Канон, 1995. – 352 с.; [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Durkgeim/_Soc_Index.php.
5. Попов Е. А. Что изучает социология культуры / Евгений Попов // Социс. Социологические исследования. – 2011. – № 1. – С. 86–96.
6. Соціологія культури: [навчальний посібник] / [за ред. Олександра Семашка, Володимира Пічі]. – Л.: Новий Світ, 2002. – 333 с.
7. Ластовецька-Соланська З. М. Музичні цінності та потреби в сучасному культурному континуумі України: автореферат дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01 – теорія та історія культури / Ластовецька-Соланська Зоряна Миколаївна; Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка. – Л., 2007. – 20 с.
8. Марач О. М. Академічне хорове мистецтво у соціокультурному континуумі західного регіону України періоду Незалежності (на прикладі Волині): дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство) / Марач Олександр Миколайович; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – 235 с.
9. Плешивецова Е. Ю. Социокультурный континуум бытия человека: дисс. ... канд. философ. наук: 09.00.13 – религиоведение, философская антропология, философия культуры / Плешивецова Елена Юрьевна ; ГОУ ВПО “Новосибирский государственный архитектурно-строительный университет (СИБСТРИН)”. – Новосибирск, 2009. – 154 с.;
[Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.dissercat.com/content/sotsiokulturnyi-kontinuum-bytiya-cheloveka>.
10. Adorno T. W. Einleitung in die Musiksoziologie. Zwölf theoretische Vorlesun-

gen / Theodor W. Adorno. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1962. – S. 71.

11. Галерея мистецтв. Художники. Події. Волинь / Володимир Марчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.volart.com.ua/>.
12. Штинько В. Душа у квітковій пелюстці / Валентина Штинько // Волинь: Електронне видання. – № 1348, 18.02.2012; [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.volyn.com.ua/?rub=11&article=0&arch=1348>.

References:

1. Bayer Yu. P. Sotsiokulturnaya kommunikatsiya i postmodern / Bayer Yu. P. // *Virtualnoe prostranstvo kultury: Materialy nauchnoy konferentsii. 11–13 aprelya 2000 g.* – SPb.: Sankt-Peterburgskoe filosofskoe obshchestvo, 2000. – S. 131–133; [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: http://anthropology.ru/ru/texts/bayer/virtual_45.html.
2. Hrytsenko O. Kul'tura i vlada. Teoriya i praktyka kul'turnoyi polityky v suchasnomu sviti / O. Hrytsenko. – K. : UTsKD, 2000. – 228 s.
3. Volkov S. M. Mystets'ka osvita v kul'turi Ukrayiny 90-kh rr. KhKh stolittya: [navchal'nyy posibnyk] / Serhiy Volkov. – K.: [b/v], 2006. – 207 s.
4. Dyurkgeym E. Sotsiologiya. Yee predmet, metod, prednaznachenie / Emil Dyurkgeym; [per. s fr., sostavlenie, posleslovie i primechaniya A. B. Gofmana]. – M.: Kanon, 1995. – 352 s.; [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa :
http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Durkgeim/_Soc_Index.php.
5. Popov Ye. A. Chto izuchaet sotsiologiya kultury / Yevgeniy Popov // *Sotsis. Sotsiologicheskie isledovaniya.* – 2011. – № 1. – S. 86–96.
6. Sotsiologiya kul'tury: [navchal'nyy posibnyk] / [za red. Oleksandra Semashka, Volodymyra Pichi]. – L.: Novyy Svit, 2002. – 333 s.
7. Lastovets'ka-Solans'ka Z. M. Muzychni tsinnosti ta potreby v suchasnomu kul'turnomu kontynuumi Ukrayiny: avtoreferat dys. ... kand.

- mystetstvoznavstva: 17.00.01 – teoriya ta istoriya kul'tury / Lastovets'ka-Solans'ka Zoryana Mykolayivna; L'vivs'ka natsional'na muzychna akademiya imeni M. V. Lysenka. – L., 2007. – 20 s.*
8. *Marach O. M. Akademichne khorove mystetstvo u sotsiokul'turnomu kontynuumi zakhidnoho rehionu Ukrayiny periodu Nezalezhnosti (na prykladi Volyni): dys. ... kand. mystetstvoznavstva: 26.00.01 – teoriya ta istoriya kul'tury (mystetstvoznavstvo) / Marach Oleksandr Mykolayovych; Skhidnoyevropeys'kyi natsional'nyy universytet imeni Lesi Ukrayinky. – Luts'k, 2013. – 235 s.*
 9. *Pleshivtseva Ye. Yu. Sotsiokulturnyy kontinuum bytiya cheloveka: diss. ... kand. filosof. nauk: 09.00.13 – religiovedenie, filosofskaya antropologiya, filosofiya kultury / Pleshivtseva Yelena Yurevna; GOU VPO “Novosibirskiy gosudarstvennyy arkhitekturno-stroitel'nyy universitet (SIBSTRIN)”. – Novosibirsk, 2009. – 154 s.; [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.dissercat.com/content/sotsiokulturnyi-kontinuum-bytiya-cheloveka>.*
 10. *Adorno T. W. Einleitung in die Musiksoziologie. Zwölf theoretische Vorlesungen / Theodor W. Adorno. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1962. – S. 71.*
 11. *Halereya mystetstv. Khudozhnyky. Podiyi. Volyn' / Volodymyr Marchuk. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.volart.com.ua/>.*
 12. *Shtyn'ko V. Dusha u kvitkoviy pelyusttsi / Valentyna Shtyn'ko // Volyn': Elektronne vydannya. – № 1348, 18.02.2012; [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.volyn.com.ua/?rub=11&article=0&arch=1348>.*

УДК: 792.8 (091)= 7.034:792.82:7.071.2

ГЕНЕЗА АКАДЕМІЧНОГО БАЛЕТУ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК, ПЕРСОНАЛІЇ, ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ

кандидат мистецтвознавства, Шариков Д. І.

Інститут мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, Україна,
Київ

У статті проаналізовано та розглянуто академічний балет як цілісне явище хореографічної культури, а саме класичної хореографії кінця XVIII–XIX століття. Аналізуються дифеніція понять «романтичний балет», «академічний балет». Визначаються їх представники – видатні хореографи XVIII–XIX століття, а також – формальні, технічні, стилістичні та виражальні особливості застосування у класичній хореографії.

Ключові слова: класичний танець, академізм, романтизм, хореографія, балетний театр, хореографічний стиль, танцювальні форми.

Шариков Д. И. Генезис академического балета: историческое развитие, персоналии, выразительные средства/ Институт искусств Киевского университета имени Бориса Гринченко.

В статье проанализированы и рассмотрены академический балет как целостное явление хореографической культуры, а именно классической хореографии конца XVIII–XIX века. Анализируются дифеніция понятий «романтический балет», «академический балет». Определяются их представители – выдающиеся хореографы XVIII–XIX века, а также – формальные, технические, стилистические и выразительные особенности применения в классической хореографии.

Ключевые слова: классический танец, академизм, романтизм, хореография, балетный театр, хореографический стиль, танцевальные формы.

Sharykov D. I. The The Genesis of academic ballet theatre: historical development, personnel, expressive means/ Institute of Arts of Kyiv University named of Boris Grinchenko.

The article analyzes and considers academic ballet as a holistic phenomenon choreographic culture, namely the classical choreography of the late XVIII–XIX century. Analyzed defiance notions of "romantic ballet", "academic ballet". Determined by their representatives – outstanding choreographers of the XVIII–XIX century, as well as formal, technical, stylistic and expressive features of the application in classical ballet.

Keywords: classical dance, academic, romantic, choreography, ballet theatre, dance style of dance forms.

Вступ.

Проблема, якій присвячене дослідження, є цікавою тим, аналізуються і розглядаються академічний балет як цілісне явище хореографічної культури, а саме класичної хореографії кінця XVIII – XIX століття.

Метою є – проаналізувати особливості генези академічного балету у видовому, жанровому розмаїтті та персоналіях.

Завданнями є:

- проаналізувати наукові дослідження у даній галузі з проблематики;
- визначити історичні закономірності розвитку академічного балету;
- висвітлити творчих особистостей романтичного балету.

Наукові дослідження у галузі академічного балету хореографічної культури представлені – Бахрушиним Ю. А., Бочаровим А. І., Блок Л. Д., Вагановою А. Я., Васильєвою-Рождественською М. В., Гваттеріні М., Григоровичем Ю. М., Гребенщиковим С. М., Захаровим Р. В., Костровицькою В., Лопуховим А. В., Нікітіним В. Ю., Жорніцькою М. Я., Корольовою Е. А., Красовською В. М., Климовим О. А., Надєждіною Н. С., Пасютинською, В. М., Писаревим О. А., Худековим С. Н., Смирновою А. І., Тарасовим Н. І.,

Устиновою Т. Л., Хворостом М. М., Чурко Ю. М., Чеккетті Г., Ширяєвим О. В., Шереметєєвською Н. В.

У 1738 р. в Росії Жаном Батистом Ланде вперше в країні засновано професійну танцювальну школу, «Кадетський корпус», з якого бере початок, Академія російського балету імені Агрипіни Ваганової, а також *Російська академічна школа класичного танцю*, яку у 1785–1830 рр. підтримали і підготували багато виконавців Іван Вальбрех і Шарль Дідло [4, с. 162].

Сентименталізм (від англ. sentimental, фр. sentiment – почуття) – напрям в мистецтві та балеті 1780–1830 рр. Панівним у сентименталізмі на відміну від класицизму є не розум, а почуття. Гарний смак, стриманість і виваженість, не суперечать життєвим хвилюванням, почуттям, емоціям, а є такими звичайними, як і все живе в природі. У 1790-х рр. під впливом моди, подібно до античного танцю, жіночий балетний костюм стає здебільшого легким, з'являється безпідборні туфлі. Надалі лише балерини починають найчастіше ставати і довго танцювати на півпальцях, що стало передвісником тачу на пуантах – «*danse en pointe*» [3, с.141].

Жан Доберваль (1742–1806 рр.) – французький артист, балетмейстер, навчався танцю в Жан-Жоржа Новерра. Головний балетмейстер Паризької опери в 1781–1783 рр. Творчість Доберваля характеризує продовження розвитку та вдосконалення балетної пантоміми і танцю, репрезентація життя звичайних людей з людськими ситуаціями і пристрастями. У балеті він використовує легкий побутовий чоловічий і жіночий костюм, у його виставах використовуються природні зображення ландшафту, декор інтер'єру. Жан Доберваль створив комічний балет як форму нового жанру, створюючи хореографію, де головні герої є реальними та діють, виходячи зі справжніх обставин, покладаючись на власні сили і винахідливість і не закликаючи на допомогу богів або героїв. Його балети «Дезертир» (1785 р.), «Зрадливий паж» (1787 р.), «*Марна пересторога*» (1789 р.), «Телемак на острові Каліпсо» (1797 р.).

Сальваторе Вігано (1769–1821 рр.) – італійський артист, балетмейстер. У балетах спирався на складні драматичні, філософські й міфічні сюжети, яскравість і виразність головних героїв. Перший почав поєднувати драму і балет. Його балети «Творіння Прометея» (1801 р.); «Стрільці», «Весталка» (1818 р.); балети-трагедії за п'єсами Уїльяма Шекспіра «Отелло», «Макбет» (1818 р.); «Жанна Д'Арк» (1821 р.) [2, с. 102–104].

Шарль Дідло (1767–1837 рр.) – французький артист, балетмейстер, навчався у Жан-Жоржа Новерра, Жана Доберваля. Продовжувач розвитку створеної *Жаном Батистом Ланде* у 1738 р. *Російської академічної школи класичного танцю* в Санкт-Петербурзі, на базі Петербурзької театральної школи (нині Академія російського балету імені А.Я. Ваганової). Упродовж роботи в Росії 1816–1837 рр. як головний балетмейстер Імператорського театру він підняв виконавську майстерність російських артистів балету, починаючи від театральної школи до Імператорського театру, поєднуючи два елементи у вихованні професійного танцю в Росії – італійську технічну манеру й академічну французьку. Розробив правила й принципи устава для прийому у Петербурзьку театральну школу хлопців і дівчат. Також остаточно ввів у російський балет прийоми балетної архітекτονіки європейського балету – академічний професійний танець, танцювальну пантоміму, характерний і стилізований народний танець, художню образність і виразність сюжету. Балети ставилися на сюжети античних міфів, російських і східних народних казок, творів Олександра Пушкіна. Його балети «Метаморфози» (1795 р.), «Ацис і Галатея» (1797 р.), «Медея і Ясон» (1807 р.), «Халіф Багдадський» (1818 р.), «Повернення з Індії» (1821р.), «Кавказький полонений» (1823 р.), «Руслан і Людмила» (1825 р.) [1, с. 479]. *Видатні виконавці класицизму та сентименталізму* – (1760–1830 рр.) – брати П'єр і Максиміліан Гарделі, Женев'єва Гослен, Марі Алар, Марі Гімар, Луї Дюпор, Шарль Дідло, Огюст Вестріс [2, с. 90].

Романтизм (від фр. *romantisme*) – напрям у мистецтві та балеті. Характерними ознаками романтизму є заперечення раціоналізму, відмова від суворої нормативності в художній творчості, культ почуттів людини. Визначальними для романтизму стали ідеалізм у філософії і культ почуттів, а не розуму, звернення до народності, захоплення фольклором і народною мистецькою творчістю, шукання історичної свідомості й посилене вивчення історичного минулого, інколи втеча від довколишньої дійсності в ідеалізоване минуле або у вимріяне майбутнє чи й у фантастику [3, с. 275–277].

У романтичному балеті на сцені розгортається дія, яка символізує боротьбу людини з надприродними силами. У добу балетного романтизму артисти балету і головні герої є різними духами, природними і міфологічними істотами. Розроблялася спеціальна технологія танцю, що символізує *легкість і повітряність*. Балет романтизму висуває на перший план *жіночі образи*. І якщо раніше в балеті бароко, класицизму і сентименталізму солістами були лише чоловіки, то в романтичних балетах ними стають жінки як провідні майстри сцени. Відповідно зазнали зміни костюми танцюристів. Символічним кольором доби романтизму стає білий, що символізував тоді смуток і чистоту. Розробляється спеціальна техніка балету, яка набуває назви – пальцевої. Балерина танцює в спеціальних балетних туфлях – *пуантах*, створюючи неземний, чистий повітряний образ.

Особливе місце в романтичному балеті відіграє музика. Вона не тільки акомпанемент балету, але й органічне відображення балетного дійства, його частин, рухів і варіацій виконавців. Балет ХІХ століття симфонізується, де музика починає відігравати провідне місце і створювати єдине ціле із танцем, розкриваючи його художньо-образний зміст. *Видатні балерини й танцівники романтичного балету* – Марія Тальоні, Фані Ельсер, Шарлота Грізі, Фані Черріто, Люсіль Гран, Олена Андріянова, Авдотія Істоміна, Матильда Кшесінська, Ольга Преображенська, Жюль Перро, Люсьєн Петіпа, Павло Герд, Микола Легат.

Академізм – тип мистецтва, що створюється в академіях (образотворчого, музичного, театрального мистецтва, академії танцю). Історично виникають у різні епохи під впливом діяльності академій, наприклад: Болонська академія живопису – у 1588 р., Французька академія танцю – 1661 р. Академічний – це зразковий, найдовершеніший. У балеті академізується принцип багатодієвості балету – 2, 3 дії, серед них балети «Жизель», «Лебедине озеро», а також балети однодійні чи балети-дивертисменти – «*Pas de quatre*» – «Фестиваль квітів у Дженцано». Також головним виражальним засобом у балеті стає класичний танець. Застосування характерного танцю, як образного, так і дивертисментні стилізовані народні танці – польський, угорський, іспанський, східний, італійський, шотландський. Для передачі художньо-образного насичення в балеті використовується танцювальна пантоміма. У балеті створюються такі форми – *entreé*, *danse d'action*, *pas de deux*, *pas de trois*, *pas de quatre*. Важливою рисою балету стає танцювально-музична форма «*Pas de deux*» для показу віртуозної техніки та дуетного танцю головних виконавців. *Pas de deux* складається з *entreé* – виходу головних виконавців; *adagio* – повільної частини з великими підтримками; *variations le dame et cavaliere* – варіації на віртуозну техніку балерини й артиста балету; *code* – закінчення віртуозної техніки: для чоловіків – *grand jeté en tournent*, *grand pirouette a le seconde*, для жінок – *tour pique en dedans*, *tour foueté*. Система навчання в балеті створюється завдяки використанню прийомів і методів італійської та французької шкіл. Методи Філіпа Тальоні і Крістіана Йогонсона, Карло Блазіса й Енеріко Чеккетті. Термінологія танцю є французькою [4, с. 110].

Філіппо Тальоні (1777–1871 рр.) – італійський артист, педагог, балетмейстер. Батько видатної романтичної балерини Марії Тальоні. Артистичну діяльність розпочав 1794 року. У 1795–1798 рр. – перший танцівник в театрах Ліворно, Флоренції, Венеції, Турині і Мілана. 1799 року вдосконалювався в Парижі в майстра танцю Жана-Франсуа Кулона. Того ж

року дебютував в Академії музики і танцю (Paris opera) в балеті «Караван». У 1802–1805 рр. перший танцівник Королівської опери в Стокгольмі. Значну частину творчого життя Тальоні присвятив хореографічній освіті й сценічній кар'єрі дочки; багато постановок були здійснені в розрахунку на її виняткові хореографічні дані. У 1805–1828 рр. працював балетмейстером у театрах Відня, Мюнхена, Штутгарта. У 1830–1836 рр. – головний балетмейстер Паризької опери, на сцені якої поставив дивертисмент в операх: «Бог і баядерка» (1830 р.) і «Бал-маскарад» (1833 р.) [4, с. 94].

Перший романтичний балет «*Сильфіда*» (1832 р.) на музику Жана Шнейцхофера. У 1837–1845 рр. – головний балетмейстер імператорського театру в Санкт-Петербурзі. Філіппо Тальоні – один з новаторів хореографічного мистецтва. Новаторський характер постановок Тальоні, сприяв утвердженню на сцені нової, багатшої і різноманітнішої тематики мови танцю, удосконаленню та поглибленню виражальних засобів. Він вводив жанрово-побутові епізоди, стилізовані народні танці і пантомімічні сцени. У танцювальній техніці за його творчості провідним у балеті стає роль балерини, її повітряного образу, легких стрибків, затримки в пістрі, величезна і граціозна робота рук у танці – *port de bras*; нахилання корпусу, пози, стрибки – *cambre, temps arabesque, pas ballonné, grand jeté*; вміння стояти і завмирати в позі на одній нозі – *aplombe*, створюючи повітряний образ. Почав використовувати в балеті пересувальні повітряні декорації, створюючи казковий образ. Тальоні був видатним педагогом класичного танцю. Його метод викладання зафіксований французьким танцівником Леопольдом Адісом у 1859 р., встановив метод французької школи – «*тальонізм*» [2, с.160–169].

Жюль-Жозеф Перро (1810–1892 рр.) – французький танцівник і балетмейстер, представник романтичного балету. Навчався в Огюста Вестріса. Партнер видатної балерини Марії Тальоні. Працював солістом балету у Франції, Великій Британії, Італії, Австрії (див. Мал. № 58).

Найважливішою його роботою є вершина романтичного балету *«Жизель»* (1842 р.) на музику Адольфа Адана. Реалістичний балет *«Есмеральда»* за романом Віктора Гюго *«Собор Нотр Дам де Парі»* на музику Цезаря Пуньї. 1845 р. поставив перший балет-дивертисмент *«Pas de quatre»* (перший безсюжетний балет заради краси романтичної техніки танцю), на музику Цезаря Пуньї в Лондоні, для чотирьох відомих балерин Європи – Марії Тальоні, Шарлотти Грізі, Люсіль Гран і Фані Черріто. У 1851–1859 рр. працює головним балетмейстером в імператорському театрі, де поставив такі балети: у 1855 р. *«Маркитанка»* (Арміда), у 1858 р. – *«Корсар»* (власна версія і хореографія за сценарієм Жоржа Мазільє) [4, с.95].

Артюр Сен-Леон (1821–1870 рр.) – французький танцівник і балетмейстер, представник романтичного балету. Навчався у Франсуа Альбера. Працював у трупі Жюля Перро, де виконував провідні партії у балетах *«Есмеральда»* і *«Ундіна»* на музику Цезаря Пуньї. 1844 р. в Парижі ставить балет *«Маркитанка»* на музику Цезаря Пуньї. Артюр Сен-Леон ставив балетні спектаклі в Римі, Мілані, Лондоні, Відні, Берліні, Парижі, Санкт-Петербурзі. Його постановки носили розважальний характер, у них було багато трюків, барвистих танцювальних виходів – антре і технічних фокусів, він майстерно володів мистецтвом сценічних ефектів, використовуючи чудеса технічних нововведень піротехніки, електрики, тим самим підкорюючи глядача зовнішнім блиском, химерною, яскравістю костюмів і декорацій. Його не зацікавили теми й образи романтичного балету, він шукав у літературних сюжетах лише привід для танців. З 1859–1869 рр. працював головним балетмейстером імператорського театру в Санкт-Петербурзі, де в 1864 р. поставив балет на національну казку Петра Єршова *«Горбоконик»* на музику Цезаря Пуньї. Також у 1867 р. – балет за казкою Олександра Пушкіна *«Золота рибка»* на музику Леона Мінкуса. Вершиною творчості прославленого балетмейстера офіційно вважається постановка в 1870 р. балету *«Копелія, або Дівчина з блакитними очима»* на музику Лео Деліба у

Grand O'Pera de Paris. Також Сен-Леон є автором однієї з систем запису танцю, яку опублікував 1852 р. в Парижі під назвою «Сценохореографія, або Мистецтво запису танцю» [1, с. 75–77].

Август Бурнонвіль (1805–1879 рр.) – французький артист, данський педагог, головний придворний балетмейстер Данського королівського театру, представник балетного романтизму. Навчався у власного батька Антуана Бурнонвіля та Огюста Вестріса. Бурнонвіль був талановитим балетмейстером, його відомі балети – «*Сильфіда*» (1836 р.) на музику Германа Левенсхольда; «*Неаполь*» (1842 р.), на музику Нільса Вільгельма Гада, Едварда Хельстеда, Хольгера Паулі й Ханса Лумбю; «*Фестиваль квітів у Дженцано*» (1858 р.) на музику Едварда Хельстеда [2, с. 354–354].

Маріус Іванович Петіпа (1818–1910 рр.) – французький артист, російський педагог і балетмейстер. Вчився у свого батька – Жана Петіпа та Огюста Вестріса. У 1838–1846 рр. виступав як танцівник Бордо, Нанта, Мадрида. З 1847-го переїздить до Росії на посаду артиста-міма, викладача в театральному училищі, а також помічника головного балетмейстера при імператорському театрі. З 1847–1869 рр. працює з видатними французькими балетмейстерами Жюлем Перро й Артюром Сен-Леоном. З 1869–1903 рр. – головний балетмейстер імператорського театру в Санкт-Петербурзі. Маріусом Петіпа було створене зведення правил балетного академізму. Саме, побудова багатодійового балету, головним виражальним засобом якого є класичний танець, використання стилізації народного і характерних танців у вигляді дивертисментних номерів – іспанські, італійські, польські, угорські, східні, руські. Велику увагу приділив ансамблевому танцю виконавців, насамперед це стосувалося «так званих білих балетів» – жіночого corps de ballet. Його постановки відрізнялися майстерністю композиції, стрункністю хореографічного ансамблю, віртуозною розробкою сольних партій. В середині спектаклів Петіпа будував розгорнені хореографічні сцени, в яких зароджувався танцювальний симфонізм [242, с. 97]. *Кращі балети Петіпа:*

«Дон Кіхот» (1869 р.) на музику Людвіга Мінкуса; «Баядерка» (1877 р.) на музику Людвіга Мінкуса; «Пахіта» (1881 р.) на музику Едуарда Дельдеве за сценарієм Жоржа Мазільє; «Жизель» на музику Адольфа Адана за сценарієм Жюля Перро і Жана Коралі, «Копелія» (1884 р.) за сценарієм Артюра Сен-Леона; «Марна пересторога» (1885 р.) за сценарієм Жана Доберваля; «Есмеральда» (1886 р.) на музику Людвіга Мінкуса за сценарієм Жюля Перро, «Спляча красуня» (1890 р.) на музику Петра Чайковського; «Лебедине озеро» (1895 р.) на музику Петра Чайковського разом з Львом Івановим; «Привал кавалерії» (1896 р.) – музика Йохана Армсгейма; «Раймонда» (1898 р.) на музику Олександра Глазунова; «Корсар» (1899 р.) на музику Адольфа Адана за сценарієм Жоржа Мазільє, Жюля Перро [5, с. 116].

Висновок.

Розвиток балету у XVIII–XIX столітті у Франції, Італії, Данії, Росії, утворює академічний принцип і норми – багатодієвий балет, чіткий літературний, побутовий чи казковий сюжет, за яким пишеться музика, ставиться хореографія, створюється художнє оформлення. Головним виражальним засобом балету стає – «класичний танець», а також танцювальна пантоміма, дивертисмент з характерних (народно-стилізованих) танців. Чітко формується танцювальна професійна техніка чоловіків і жінок – стрибки, пози, оберти, *pas de deux*, танець на пуантах. Також художнє оформлення костюму – колет, тріко, балетні туфлі (у чоловіків); пачка і пуанти (у жінок). Балет виробляє свою структуру побудови: вихід, *pas de deux*, *pas d'action*, *grand pas*. Протягом середини XVIII– на початок XX століття створюється третя академічна школа класичного танцю в Санкт-Петербурзі, як гармонійне поєднання італійської школи (геометричність, віртуозна техніка, великі стрибки, швидкі оберти) та французької школи (шляхетність і тальонізм у виконанні образності балету, апломб, рухи на широку амплітуду, складні переводи рук і згинання корпусу).

Література:

1. Гваттерини М. Азбука балета / Маринела Гваттерини. – М.: БММ, 2001. – 240 с.
2. Красовская В. М. Романтизм / В. М. Красовская. – М.: АРГ, 1996. – 439 с.: ил.
3. Худеков С. Н. Всеобщая история танцев / С. Н. Худеков. – М.: Эксмо, 2009. – 608 с.
4. Шариков Д. І. Історія хореографічної культури : монографія / Д. І. Шариков. – К.: Київський міжнародний університет, 2013. – Частина 2. – 204 с.
5. Шариков Д. І. Стилістичний розвиток балетного мистецтва: ренесанс, бароко, класицизм // Вісник НАКККиМ: зб. наук. праць; вип. № 4. – К.: НАКККиМ. Міленіум, 2012. – С. 113–117.

References:

1. Gvattery`ny` M. Azbuka baleta / Mary`nela Gvattery`ny`. – М. : BMM, 2001. – 240 s.
2. Krasovskaya V. M. Romanty`zm / V. M. Krasovskaya. – М. : ARG, 1996. – 439 s.
3. Xudekov S. N. Vseobshhaya y`story`ya tancev / S. N. Xudekov. – М. : Eksmo, 2009. – 608 s.
4. Shary`kov D. I. Istoriya xoreografichnoyi kul`tury`: monografiya / D. I. Shary`kov. – К. : Kyivskyj mizhnarodnyj universytet, 2013. – Chastyna 2. – 204 s.
5. Shary`kov D. I. Stylistychnyj rozvytok baletnogo my`steczta: renesans, baroko, klasy`cy`zm // Visny`k NAKKKiM. – К.: NAKKKiM. Milenium, 2012. – S. 113–117.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

МЕНТАЛІТЕТ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРИЙНЯТТЯ
ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ ГРОМАДЯНАМИ

кандидат політичних наук, Карнаух А. А., Денисюк А. В. 5

ЕВОЛЮЦІЯ ДИСКУРСУ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ
США

Ткач А. О. 15

РОЗДІЛ ІІ. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ

ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО
ЗМІСТУ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ

кандидат політичних наук, Костючков С. К. 30

ТЕУРГІЧНЕ БОГОБОРСТВО ЯК АЛГОРИТМ
«ДО-БІБЛІЙНОЇ» СВІТОГЛЯДНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

доктор філософських наук, професор, Чікарькова М. Ю. 41

РОЗДІЛ ІІІ. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА

ТВОРЧІСТЬ СУЧАСНИХ ВОЛИНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ
У РЕЦЕПЦІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ:
ЕСТЕТИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Степанчук Т. А. 61

ГЕНЕЗА АКАДЕМІЧНОГО БАЛЕТУ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК,
ПЕРСОНАЛІЇ, ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ

кандидат мистецтвознавства, Шариков Д. І. 73

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ПАРАДИГМА ПІЗНАННЯ: ГУМАНІТАРНІ ПИТАННЯ»
SCIENTIFIC JOURNAL
«PARADIGM OF KNOWLEDGE: HUMANITARIAN ISSUES»

Підписано до друку 31.12.2014
Формат 60x84/16. Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: paradred@gmail.com